

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Alexander Lundén

Kan en polisman fällas och frias
för samma våldshandling?

Upprätthålls samhällets krav på en rättssäker prövning när en polisman
misstänks ha överträtt sina våldsbefogenheter?

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Helén Örnemark-Hansen

Straffrätt, Processrätt

VT 2007

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Inledande ord	5
1.2 Syfte	6
1.3 Avgränsning	6
1.4 Metod och material	7
1.5 Disposition	8
2 DEN SVENSKA POLISKÅRENS UPPGIFTER	9
2.1 PL 1 § Upprätthålla allmän ordning och säkerhet	9
2.2 PL 2 § Huvudsakliga uppgifter	11
2.3 Polisans ansvar vid arbete i grupp	13
2.4 Sammanfattning: Polisens uppgifter	13
3 POLISENS MAKTBEFOGENHETER	14
3.1 Allmänt om ingripande med våld	14
3.2 Laga befogenhet	15
3.2.1 PL 10 § - Våldsbefogenhet i vissa situationer	16
3.2.1.1 Tjänsteåtgärd	17
3.2.1.2 PL 10 § 1 st 1 p – Polisman möts med våld eller hot om våld	18
3.2.1.3 PL 10 § 1 st 2 p – Vid laga frihetsberövanden	18
3.2.1.4 PL 10 § 1 st 3 p – Vid nöd eller nödvärn	19
3.2.1.5 PL 10 § 1 st 4 p – Våld vid tvångsåtgärder som polis med lagstöd har att utföra	20
3.2.1.6 PL 10 § 1 st 5 p – Stoppande av fordon	20
3.2.1.7 PL 10 § 1 st 6 p – Våldsbefogenhet vid tvångsåtgärder utöver 4p	21
3.2.1.8 PL 10 § 1 st 7 p – Våld vid undantagsfall och oförutsedda situationer	21
3.2.2 BrB 24 kap 2 § - Våld vid förhindrande av rymning	22
3.2.3 Hjälpmedel vid ingripanden	23
3.2.3.1 Skjutvapen	23
3.2.3.2 Batong	24

3.3	PL 8 § - Behovs- och proportionalitetsprinciperna	24
3.4	Sammanfattning: Polisens maktbefogenheter	25
4	ANSVARSFRIHETSGRUNDER	27
4.1	BrB 24 kap 1 § - Nödvarn	27
4.2	BrB 24 kap 6 § - Excess	28
4.3	Sammanfattning: Ansvarsfrihetsgrunder	29
5	POLISMANS VÅLDSBROTT I OCH UTANFÖR TJÄNSTEN	30
5.1	Straffrättsligt ansvar	30
5.1.1	Misshandel – BrB 3 kap 5 - 6 §§	31
5.1.2	Vållande till kroppsskada – BrB 3 kap 8 §	31
5.1.3	Tjänstefel – BrB 20 kap 1 §	31
5.2	Relevant praxis om nödvärn och excess	33
5.2.1	HD:s beslut 1994-05-09 nr SÖ 119/94 ”Putativt nödvärn”	34
5.2.2	NJA 2005 s. 237 ”Livsfarligt vapen”	34
5.2.3	Svea Hovrätts avd 12 dom den 8 maj 1980 DB 77 ”Förföljande av brottsling” ³⁵	35
5.2.4	Göta Hovrätts dom B 949-06 ”Polisskotten i Lindsberg”	36
5.3	Disciplinansvar	37
5.4	Påföljdsbestämning	37
5.4.1	Hänsyn vid påföljdsbestämningen	37
5.4.2	Äldre lagstiftning – avsättning	38
5.5	Ändring av meddelad påföljd	39
5.6	Sammanfattning: Polisens våldsbrott i och utanför tjänsten	41
6	POLISER INFÖR DOMSTOL OCH ANSVARSNÄMND	42
6.1	Processen från anmälan till allmän domstol	42
6.2	PAN - Personalansvarsnämnden vid Rikspolisstyrelsen	44
6.2.1	Ansvarsnämndens uppgifter	44
6.2.2	Anhängiggörande av ärenden hos nämnden	44
6.3	Arbetsdomstolen	45
6.3.1	Avgöranden i Arbetsdomstolen	46
6.3.1.1	AD 1991 nr 76 – AD:s bedömning leder till resning	46
6.3.1.2	AD 1992 nr 82 – AD anser att bevisning saknas	48
6.3.1.3	AD 2004 nr 2 – Fråga om polisman agerat i myndighetsutövning och i nödvärn	49
6.3.1.4	AD 2006 nr 85 – Ytterligare en straffrättslig bevisprövning av Arbetsdomstolen	52
6.3.2	Arbetsdomstolens sammansättning	54
6.4	Sammanfattning: Poliser inför domstol och ansvarsnämnd	54

7 ANALYS	55
7.1 Slutsats	62
STATISTIK	64
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	65
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	68

Summary

The Swedish police-force is considered the authority that is equipped to handle a variety of unforeseen and violent situations, as well as promoting fairness, civil order and guaranteeing public safety. The extensive duties of police-work are not clearly defined. This results in a general expectancy on the police-force to improvise solutions when other authorities are unable to handle unexpected situations. The Swedish legislation also mandates an extensive duty for the individual police-officer to intervene and prevent serious crime and secure general order and safety.

For the police-force to be able to carry out their duties the state has authorized the use of what is known as *lawful authority*. Lawful authority means that the use of force should not lead to criminal liability when exercised by a police-officer. The extent of lawful authority is not clearly defined which - together with the extensive duty for the police-officer to intervene in various violent situations - causes difficult legal problems when the criminal-court has to decide the bounds of the permissible in each individual case.

When the criminal-court passes its judgement it is required to take into account whether the police-officer is likely to get discharged as a result of the verdict. It is not unusual, however, that a police-officer is allowed to keep his or her position after the possibility of discharge has been taken into account. This can lead the public to believe police-officers to have a privileged position in criminal cases.

There is also a second problem with having the liability in the criminal case, and the decision as to whether the police-officer get to keep his position as a result of the criminal use of force, made as two separate decisions. The verdict in the criminal case is decided by the criminal court while the question of whether a police-officer is regarded suitable for future service is decided by Swedish Labour Court. The Swedish Labour Court also makes its decisions based on the criminal charges, however, it is not in any way bound the verdict in the preceding criminal case. Since The Swedish Labour Court has made a habit out of criticizing the criminal verdicts, and from time to time in their own rulings proclaimed them to be plain wrong, the result is that a police-officer can be found guilty by one court and not guilty by another, based on the same act.

The best solution is to let the court that is best equipped to make the decisions based on criminal charges, also make the decision as to whether or not a criminal act is so severe that the perpetrator is no longer suitable to serve as a police-officer.

Sammanfattning

Den svenska polisen förväntas vara den myndighet som skall hantera oväntade och våldsamma situationer och samtidigt utgöra ett led i samhällets verksamhet för att främja rättvisa, allmän ordning och tillförsäkra allmänheten skydd. Poliskårens omfattande verksamhetsområde är inte klart definierat vilket gör att polisen även förväntas improvisera ihop en lösning på de situationer som andra myndigheter inte har möjlighet att kontrollera. För den enskilde polismannen innebär svensk lagstiftning en omfattande skyldighet att självant ingripa för att förhindra allvarliga brott och trygga allmän ordning och säkerhet.

För att kunna utföra sina tjänsteplikter har polismyndigheten en lagreglerad möjlighet att använda våld i tjänsten, s.k. laga befogenhet. Genom den laga befogenheten har polismannen möjlighet, och *skyldighet*, att använda försvarligt våld i de fall våldet är behövt och proportionerligt med beaktande av motstående intressen.

Polismannens svårdefinierade tjänsteplikt i kombination med en komplex våldsbefogenhet, som trots omfattande lagstiftningsförsök är svår att specificera ytterligare, gör att det ställs stora krav på ett effektivt och rättssäkert system för rättslig prövning när en polisman misstänks ha överträtt sin befogenhet att bruka våld mot medborgarna.

När en polisman misstänks ha överträtt sin våldsbefogenhet inleds förundersökning som leds av en särskild polisiär åklagarmyndighet. Parallellt med utredningen företar även polisens ansvarsnämnd (PAN) en egen utredning som sedermera ligger till grund för bedömningen om polismannen kommer att förlora sin anställning eller inte. Denna utredning inhämtas av allmän domstol i form av ett förhandsbesked inför domstolsförhandlingen. Allt som oftast händer det dock att detta förhandsbesked, som ligger till grund för domstolens påföljdsval och straffmätning, inte följs när allmän domstols dom väl vunnit laga kraft, vilket innebär att polismannen både undgår fängelsestraff och får behålla sin anställning. I ett flertal fall när PAN:s avskedsbeslut har överklagats till Arbetsdomstolen (AD) har det hänt att AD gör en egen straffrättslig bedömning av huruvida polismannen begått den gärning han dömts för eller inte. Konsekvensen blir att en polisman kan dömas och frias för samma våldshandling, även om arbetsdomstolens dom inte får någon formell betydelse i skuldfrågan.

För att komma tillrätta med dessa problem föreslås ett par förändringar av rådande system för ansvarskrävande av poliser, varav återinförandet av den straffrättsliga påföljden ”avsättning” verkar vara det mest ändamålsenliga. Avsättning innebär att allmän domstol tar beslut om huruvida polismannen är lämplig för vidare tjänst eller om våldsbrottet är så allvarligt att polismannen skall skiljas från sin anställning.

Förord

Examensarbetet – slutet på en spännande, arbetsam och tidvis underbar resa som sammanfattningsvis bara kan likställas med premiäråket på berg- och dalbanan Balder på Liseberg förra sommaren. Med risk för att låta melodramatisk har examen, mest bildligt men ibland även bokstavligt, kramats ut ur blod, svett och tårar.

Sydsvenska Dagbladet skrev den 6 mars 2004 en artikel som heter ”Tentaångest i juristfabriken” vilken beskriver Juridicum som en plats där studenterna gömmer böcker för varandra, river ut sidor ur referenslitteratur och gör vad som helst för att komma ett par tingspoäng före sina kurskamrater, för att få en av de åtråvärda platserna bredvid rådmannen på någon tingsrätt söder om Lycksele. Instinktivt infinner sig behovet av att rentvå studenterna på Juridicum, eftersom jag aldrig förut har mött mer välvilliga, hjälpsamma och osjälviska människor än jag gjort här de senaste fem åren. Nog med floskler. Tacka de som tackas bör...

Trots mitt tjat om allt ifrån världsorättvisor till underliga formuleringar i lagtext har jag alltid fått två entusiastiska tummar upp av mina kära föräldrar. För detta vill jag framföra ett stort och uppskattande varmt tack.

Jag vill även rikta ett stort tack till min handledare Helén som alltid tålmodigt och muntert lyssnat på mina mer eller mindre välgrundade konspirationsteorier. Nu när jag har chansen vill jag även rikta en tacksamhetens tanke till Ingela Brandt som gång på gång varit vänlig att släppa in mig på kurser jag varit sen att anmäla mig till och hjälpt till med ”handouts” jag glömt att kopiera. Tack till er båda.

Hade det inte varit för Jenny, Ullis, Cicci och Joannas föreläsning-anteckningar hade jag fortfarande kämpat med skatterätten. Ni är ovärderliga och oändligt generösa.

Det största tacket går naturligtvis till Jenny ”Kisen” GÜvencel som under alla förhållanden stått ut med mig och mitt tjat varje gång modet svikit och förbannelserna haglat.

Lund i sköna maj 2007

Alexander Lundén

Förkortningar

AD	Arbetsdomstolen
BrB	Brottsbalken (1962:700)
FAP	Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd för polisväsendet
GP	Göteborgs-Posten
HovR	Hovrätt (vilken specificeras i texten)
HD	Högsta Domstolen
JK	Justitie Kansler
JO	Justitie Ombudsman
LOA	Lag om offentlig anställning (1976:600)
PAN	Personalansvarsnämnden vid Rikspolisstyrelsen
Prop.	Regeringens proposition
PF	Polisförordningen (1998:1558)
PL	Polislag (1984:387)
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
RPS	Rikspolisstyrelsen
SOU	Statens Offentliga Utredningar
SFS	Svensk författningssamling
UB	Utsökningsbalken (1981:774)

1 Inledning

1.1 Inledande ord

Oavsett anledning är våldsamma polisiära ingripanden förenade med upprörda känslor, många frågor samt delade meningar om grunderna för ingripandet och hur det har genomförts. Att bli angripen med våld, oavsett om det är av en polisman eller någon annan, är för de flesta i Sverige en fullkomligt främmande situation. Att bli angripen med våld innebär ett stort intrång i den privata integriteten och en kännbar inskränkning i det grundlagsstadgade skyddet mot påtvingade kroppsliga ingrepp.

Polisingripanden med våld kan ha sin grund i ett otal olika situationer där den ena situationen sällan är den andra lik. Den svenska polisen är, och förväntas vara, den myndighet som skall vara utbildad och kompetent att klara av oförberedda och oväntade situationer på ett sätt som skall säkra tillvaron för medborgarna i allmänhet. Som enda myndighet har polisen utrustats med en våldsbefogenhet för att som sista utväg hantera en situation som inte kan eller förväntas kunna hanteras utan våld. Polisens våldsbefogenhet grundar sig på ett mycket komplext system med inslag av flera olika lagar och bestämmelser för att så långt som möjligt begränsa våldsbefogenheten till bara det absolut nödvändiga. Samtidigt som våldsbefogenheten måste begränsas finns det ett behov av att polismyndigheten på ett effektivt sätt kan följa med i samhällets utveckling och inte ställas inför en krisartad situation där polisen saknar lagstöd för ett våldsingripande.

Med möjligheten att inskränka människors grundlagsstadgade skydd mot påtvingade kroppsliga ingrepp följer även ett stort ansvar. Exempelvis skottskadades i mars 2005 en 22-årig man i Lindesberg så allvarligt att han kort därefter avlider av skadorna. Den 22-åriga mannen blev skjuten av en polisman som sedermera friades i domstol med hänvisning till att polisen handlat i nödvärn. "Polisskotten i Lindesberg" är ett av de fall under senare år där polisens handlande och grad av våld ifrågasatts i samband med ett polisiärt ingripande.

Christer Ekelund, chefsåklagare vid riksenheten för polismål i Stockholm, skriver i Göteborgs-Posten den 28 november 2006 att det allmänt krävs betydlig mer bevisning för att fälla poliser än andra medborgare. Enligt honom har poliserna exempelvis större marginaler när det gäller att göra nödvärnsinvändningar i domstol. Advokat Peter Althin, som har försvarat större delen av de poliser som åtalats, menar däremot att anledningen till den låga siffran fällande domar beror på att åklagarna driver alltför många mål till åtal¹. Generellt verkar det råda många olika uppfattningar om när

¹ "Fördel att vara polis i rättsalen" Göteborgs-Posten 2006-11-30.

och i hur stor utsträckning polis får ingripa med våld i olika situationer samt varför en polisman som blir fälld för våldsbrott kan behålla sin anställning.

1.2 Syfte

Lagregleringen runt polisens våldsanvändning tar sig uttryck i ett samspel mellan polisens tjänsteplikt, skyldighet att ingripa, laga befogenhet i kombination med nödvärn samt bedömningar genom internutredningar och straffrättsliga bedömningar utöver de allmänna domstolarnas domar. Både polismannen² ifråga och den som anser sig felaktigt behandlad av polismannen kan uppleva att det efterföljande systemet för att utreda händelsen gör det omöjligt att förstå och acceptera ett beslut eftersom dessa beslut fattas i olika instanser och ibland är direkt motsägande varandra.

Syftet med detta arbete är att belysa de våldsbefogenheter polisen besitter i förhållande till vad allmänheten genom lagstiftaren och lagen förväntar sig av den svenska polisen. Detta hänger tätt samman med det system som finns för ansvarsutkrävande av den enskilda polismannen när han misstänks ha överskridit sin våldsbefogenhet. Arbetet syftar således även till att utreda huruvida detta system för ansvarsutkrävande kan garantera en rättssäker och konsekvent prövning för polismannen i de fall han misstänks ha begått ett våldsbrott.

Min ambition är att belysa huruvida konstruktionen av systemet för ansvarsutkrävande av poliser riskerar att göra så att en polisman riskerar att fällas och frias för samma våldshandling av olika myndigheter. Min förhoppning är även att hitta en eller flera möjliga lösningar på ett allt mer kritiserat förfarande för utkrävande av ansvar för polisens våldshandlingar.

Av syftena följer frågeställningarna:

- Leder polismans tjänsteplikt och systemet för ansvarsutkrävande av polisens våldshandling till att polismannen kan fällas och frias för samma våldshandling?
- Om systemet för ansvarsutkrävande kan anses vara rättsosäkert, vad skulle kunna göras för att förbättra situationen?

1.3 Avgränsning

En polisman kan begå en mängd brott i tjänsten och det går inte att belysa alla. De brott som är närmast knutna till polisens våldsanvändning genom

² För att skilja på den enskilde polismannen och polisen som myndighet kommer fortsättningsvis att hänvisas till "polismannen" när det rör sig om en enskild polis, även om denna är en kvinna. Detta gör det även enklare att relatera till lagtexten som hänvisar till "polismannen" oavsett om det gäller en man eller en kvinna. Följaktligen innebär detta att det även hänvisas till "han" när det även gäller en kvinna i egenskap av polis.

laga befogenhet är de i brottsbalken upptagna misshandelsbrotten samt vållandebrott och tjänstefel. Brott utöver våld mot person som en polis kan begå i tjänsten kommer inte att behandlas även om vissa kommer att nämnas översiktligt. Inte heller grunderna för den arbetsrättsliga prövningen, som utförs av Polisens ansvarsnämnd, kommer att behandlas mer än översiktligt eftersom det endast är konsekvenserna av besluten som är intressanta för diskussionen.

I texten diskuteras huruvida systemet för ansvarsutkrävande av polismans våldshandling kan erbjuda en rättssäker prövning eller inte. Jag går inte djupare in på definitioner av rättssäkerhet eftersom det inte är syftet med uppsatsen. Med rättssäkerhet avses i denna uppsats att en part kan förvänta sig att domstolen dömer efter lagen, att en lagakraftvunnen dom skall vara gällande, och att parten i denna vetskap kan rätta sig efter domen med vetskap om att andra rättsinstanser i ett senare skede inte kommer att lämna motstridiga beslut.

1.4 Metod och material

För att komma fram till hur frågor om polismans våldsanvändning bedöms i de rättsliga och disciplinära rättssystemen krävs en grundläggande förståelse i polismyndighetens uppgift och verktyg för att utföra den. Jag har därför använt mig av traditionell rättsdogmatisk metod genom att studera Polislagen (PL) och relevanta delar ur Brottsbalken (BrB) samt de lagar och förordningar som kontrollerar förfarandet för ansvarsutkrävande av polisman som misstänks ha begått våldsbrott. Genom dessa lagars förarbeten, allmän domstols praxis, Polisens Personalansvarsnämnds (PAN) praxis och praxis från Arbetsdomstolen (AD) skapas en bild av de eventuella brister som bör uppmärksammas i samband med förfarande för ansvarsutkrävande och vilka konsekvenser det kan få. Genom en intervju med överåklagare Björn Ericson på Åklagarmyndighetens riksenhet för polismål i Malmö har en grundläggande förståelse för tillsynen över den svenska polisen samt förklaringar till statistik kring antalet anmälningar mot svenska poliser inhämtats. Även flera telefonintervjuer med polisfackets ordförande i Stockholm område Birka, Björn Kellerth, har underlättat förståelsen för förhållandet mellan poliser, ansvarsnämnd och åklagare.

Gällande praxis från AD har jag valt att ta upp de fall jag kunnat hitta genom sökningar i Karnov under perioden 1984-2006 där en polisman fällts av allmän domstol för våldsbrott och AD i ett senare skede gör ytterligare en bedömning i skuldfrågan och sedan uttryckligen ifrågasätter allmän domstols dom. Jag har inte tagit upp tidigare fall eftersom jag anser att fall som uppkommit före tillkomsten av PL inte är relevanta i sammanhanget. De fyra fall jag har kunnat hitta visar dock tydligt på den problematik som finns och sträcker sig från början av 1990-talet fram till år 2006. De fall som refererats har valts ut på grund av AD:s tydliga ställningstagande och ifrågasättande av allmän domstols dom.

1.5 Disposition

För att skapa en uppfattning om vilket ansvar och vilka plikter som vilar på den svenska poliskåren inleds arbetet med en redovisning av vilken funktion lagstiftaren tänkt att polisen ska ha i samhället. Detta följs upp av de svårdefinierade maktmedel i form av våldsbefogenheter polisen har för att kunna fullfölja de uppdrag lagstiftaren anser falla inom polisens ansvarsområde. Avsnittet om polisens maktbefogenheter är tätt sammanknutet med ansvarsfrihetsgrunderna i avsnittet därefter och de våldsbrott en polisman kan göra sig skyldig till om våldet anses obehövligt eller oproportionerligt. För att visa hur svår gränsdragningsproblematiken är mellan våldsbrott och nödvärn vid våldsamma polisiära ingripanden, har ett par typexempel på nödvärnsinvändningar hämtats i praxis. En redovisning av systemet kring ansvarsutkrävandet av den enskilde polismannen när han anses ha felaktigt använt sig av sina maktmedel avslutar faktaredovisningen. För att belysa problematiken kring de olika processerna för ansvarsutkrävande av en polisman, har fyra fall från AD sammanfattats vilka tydligt illustrerar hur komplicerat förfarandet kan bli.

Avslutningsvis analyseras i vilken omfattning det kan anses finnas en jämvikt mellan de krav samhället ställer på poliskåren att använda våld i vissa situationer och behovet av en, för polismannen och hans eller hennes motpart, rättssäker prövning i situationer där polismannen åtalas för brott.

2 Den svenska poliskårens uppgifter

Genom att studera den lagstiftning med dess förarbeten som ledde fram till PL, och dess senare ändringar, skapas en relativt klar bild av vilka funktioner lagstiftaren avsett att den moderna svenska polisen ska fylla. Det är dock inte bara lagstiftaren som ställer krav på polisen utan även medborgarna i allmänhet, vilket påverkar den funktion polisen har. Allmänhetens krav påverkar utformningen av polisverksamheten eftersom det inte i lagstiftningen finns några klara avgränsningar av vad som anses vara polisverksamhet och vad polisen inte får eller bör ägna sin verksamhet åt. Den svenska polisen förväntas vara den myndighet som skall ingripa när något oväntat inträffar som andra myndigheter inte har möjlighet att åtgärda.

2.1 PL 1 § Upprätthålla allmän ordning och säkerhet

1 § Som ett led i samhällets verksamhet för att främja rättvisa och trygghet skall polisens arbete syfta till att upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt att i övrigt tillförsäkra allmänheten skydd och annan hjälp.³

Själva ordalydelsen i PL 1 § ger klart uttryck för riksdagens principbeslut inför lagstiftningsarbetet med en ny polislag, där lagstiftaren velat att det klart skall framgå att polisarbetet utgör ett led i samhällets verksamhet för att främja rättvisa och trygghet för medborgarna.⁴

Denna första paragraf skapar en hel del frågor om vad som menas med att främja rättvisa, upprätthålla allmän ordning och säkerhet och att tillförsäkra allmänheten skydd. Många försök har gjorts att definiera begreppet ”allmän ordning och säkerhet” utan större framgång. Klart är emellertid att det är ett stort ansvar som vilar på polismakten att tillförsäkra samhället den ordning som behövs för att främja en så positiv utveckling som möjligt.

Uppfattningen om vad som faller under ”upprätthålla allmän ordning och säkerhet” pekar dock i stort sett åt samma håll vad det gäller omfattningen av polisens ansvarsområde. Erik Sjöholm beskriver i ”När och hur får polisen ingripa?” begreppen ”allmän ordning och säkerhet” som ett standardmässigt begrepp som betecknar det tillstånd som staten såsom ytterst ansvarig för samhällsordningen ansvarar för⁵. Sjöholm beskriver

³ ”Polisen” används i lagtexten som ett kollektivt begrepp för att beteckna såväl polisväsendet som de hos polisen anställda tjänstemännen. Se även Berggren, Nils-Olof. Munck, Johan. *Polislagen – En kommentar*. 3e Uppl. Norstedts Stockholm: 1998s. 26.

⁴ Prop. 1983/84:111 s. 55.

⁵ Sjöholm, Erik. *När och hur får polisen ingripa?*. Norstedt. Stockholm: 1973 s. 23.

vidare att på grund av den föränderlighet som detta tillstånd är underkastat kan gränserna för ändamålsbestämningen inte uttömmande preciseras⁶.

Enlig Berggren och Munck i "Polislagen - En kommentar" leder ett nutida synsätt till att det skall uppfattas som att polisen har *skyldighet* och befogenhet att söka förebygga, förhindra och vidta åtgärder mot överträdelse av straffsanktionerade normer över huvudtaget. Detta gäller dock under förutsättning att överträdelsen faller under allmänt åtal vilket naturligtvis är en mycket stor uppgift. Därför har stora delar av dessa uppgifter, även om de inte på något sätt har undantagits i polislagen, överlämnats till t.ex. tull och kustbevakning⁷.

Det är värt att nämna att man i propositionen inför PL ansåg att det skulle vara att gå för långt att beskriva polisens uppgift som att avse "tryggandet av lagarnas efterlevnad" som polisverksamhetens ändamål⁸. Detta innebär att polisen inte har vare sig skyldighet eller direkt befogenhet att ingripa så fort en lag har överträtts. Däremot har polisen både skyldighet och befogenhet att förebygga, förhindra och vidta åtgärder mot brott som faller under allmänt åtal⁹.

Polisen har således en relativt odefinierad plikt att, utöver de brott som faller under allmänt åtal, i viss mån söka säkerställa förutsättningar för en i möjligaste mån trygg och friktionsfri samlevnad medborgarna emellan¹⁰. Polisen ska patrullera Sveriges gator och förebygga brott samt hålla sådan beredskap att polisen kan ingripa när brott begås eller den allmänna ordningen störs. Polisen skall även hjälpa och skydda enskilda och uniformerad finnas till hands och härigenom även verka preventivt. Detta innebär att polisens befogenheter kan och skall uppfattas som skyldigheter eftersom det övergripande syftet är att medborgarna i allmänhet kan förvänta sig att polisen använder sig av sina befogenheter för att upprätthålla allmän ordning och säkerhet. Anledningen till att syftet med polisens verksamhet är så allmänt hållet i lagen är att oavsett hur detaljerad beskrivningen är skulle den sannolikt aldrig bli uttömmande och dessutom skulle en sådan reglering snabbt bli föråldrad¹¹.

En utförlig syn på polisens roll i samhället finns beskriven i 1981 års polisutredning. Enligt utredningen har polisverksamheten som sitt yttersta mål att garantera medborgarna trygghet genom att motverka olika former av brottslighet och sociala störningar samt att ge medborgarna stöd och skydd i trängda lägen. Avsikten är att PL i sin nuvarande utformning ska ses som en av länkarna i samhällets samlade insatser för att skapa förutsättningar för social trygghet och samhällsgemenskap för medborgarna istället för att ses

⁶ Sjöholm. 1973 s. 23.

⁷ Berggren och Munck. 1998. s. 27.

⁸ Prop. 1983/84:111 s. 55.

⁹ Norée, Annika. "Laga befogenhet Polisens rätt att använda våld". Jure AB. Stockholm:2000 s. 61.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Berggren och Munck. 1998. s. 26.

som en symbol för samhällsmakten¹². Det bör även nämnas att polisverksamheten får sin särskilda prägel av att det ankommer på polisen att *aktivt* ingripa mot ordningsstörningar och att bekämpa brott¹³.

Polisens breda ansvarsområde leder även till en rollkonflikt för den enskilde polismannen eftersom polisen som sista utväg har befogenhet att tillgripa våld för att genomföra en tjänsteåtgärd mot samma människor som polisen ska garantera säkerheten för. Polisen har därigenom två skilda i viss mån motsatsfyllda roller i samhället, den hjälpande och den repressiva¹⁴. Denna dubbelroll innebär att förväntningar och krav av vitt skilda slag och från olika håll kan ställas på den enskilde polismannen och försvåra rollkonflikten i en pressad situation.

Polisens befogenhet, eller *skyldighet*, att ingripa med våld beskrivs av HD:s ledamöter i ett tillägg i domen till ”Trädkramarfallet” NJA 1989 s. 308 som handlar om en folksamling som hindrar ett vägbygge vilket konstituerar störande av allmän ordning. I domen står att utläsa att ”*bestämmelserna i 1 och 2 §§ PL liksom motsvarande bestämmelser i tidigare gällande författningar vilade otvivelaktigt på det synsättet att varje brott, åtminstone om det faller under allmänt åtal, innefattar ett störande av den allmänna ordningen mot vilket polisen har skyldighet att ingripa. Ett störande av den allmänna ordningen kunde emellertid föreligga utan att en straffbar handling hade blivit begången*”.¹⁵

2.2 PL 2 § Huvudsakliga uppgifter

Med utgångspunkt i de ändamål som beskrivs i PL 1 § gör PL 2 § en uppräkningslista av polisens huvudsakliga uppgifter.

PL 2 § Till polisens uppgifter hör att

- 1. förebygga brott och andra störningar av den allmänna ordningen eller säkerheten,*
- 2. övervaka den allmänna ordningen och säkerheten, hindra störningar därav samt ingripa när sådana har inträffat,*
- 3. bedriva spaning och utredning i fråga om brott som hör under allmänt åtal,*
- 4. lämna allmänheten skydd, upplysningar och annan hjälp, när sådant bistånd lämpligen kan ges av polisen,*
- 5. fullgöra den verksamhet som ankommer på polisen enligt särskilda bestämmelser*

Uppräkningen av polisens uppgifter enligt PL 2 § är inte uttömmande utan det finns även uppgifter som av ålder kan anses ankomma på polisen men som inte uttryckligen kan inordnas i de särskilt angivna kategorierna¹⁶. Större delen av polisens uppgifter har ett brottsförebyggande syfte men

¹² SOU 1982:63 s. 50.

¹³ SOU 1982:63 s. 51.

¹⁴ SOU 1982:63 s. 50.

¹⁵ NJA 1989 s. 308 s. se även kommentar i Berggren och Munck. 1998. s. 29.

¹⁶ Prop. 1983/84:111 s. 55.

polisen skall även motverka andra sådana störningar av den allmänna ordningen och säkerheten än dem som utgörs av brott¹⁷. Närmare besked om innehållet i polisens uppgifter måste även sökas på annat håll än genom PL, t.ex. polisens ansvar att uppdaga och utreda brott grundas främst på straffbestämmelser i BrB, regler om förundersökning i RB och genom specialförfattning¹⁸.

Grundläggande för alla polisingripanden är att fara hotar den allmänna ordningen eller säkerheten. Begreppet *fara* låter sig inte klart definieras och i PL 2 § uttrycks det istället som ”*störningar*” av den allmänna ordningen eller säkerheten. Begreppet fara i polisrättslig mening har uteslutande till syfte att undanröja den föreliggande faran, oavsett hur den har uppstått, jämfört med den straffrättsliga betydelsen som kräver att någon kan ställas till svars för faran¹⁹. Skillnaden mellan fara och störning är att faran innefattar ett hot mot allmän ordning och säkerhet medan störningen är en redan inträdd skadeverkan mot den allmänna ordningen och säkerheten²⁰.

För att upprätthålla rättssäkerhetskraven vid ingripanden mot medborgarna krävs i princip att polisiära ingrepp sker likformigt och i fall som är klart förutsebara. Berggren och Munck tar som exempel att som legalitetsprincipen gäller inom straffrätten är det viktigt att också de ingrepp som behöver göras i brottsförhindrande syfte i möjligaste utsträckning preciseras i lag. Från polisens synpunkt skulle det också vara en fördel att efter ett ingripande med våld kunna hänvisa till tydligt och preciserat lagstöd för just det ingrepp de utfört och därför undgå misstankar om maktmissbruk och oriktig myndighetsutövning från allmänheten och undvika rättsliga efterspel.²¹

Det är omdiskuterat huruvida polisen har skyldighet att ingripa mot fara som enskilda har framkallat mot sig själva eftersom polisens ingripande till en början endast ska kunna ske i sådana fall då faran samtidigt innebär ett hot mot annans rätt eller intressen av den art att fara för den allmänna ordningen och säkerheten anses föreligga. Det har dock blivit en vedertagen uppfattning att en polisman även är skyldig att söka hindra självmordsförsök²².

Enligt PL 2 § 5 p skall polisen fullgöra sådana uppgifter som enligt särskilda bestämmelser ankommer på polisen. Denna punkt innebär att polisen skall uppfylla det allmännas krav på säkerhet och tillsyn i ärenden där särskilda omständigheter påkallar sådan kontroll²³. Exempel på sådana situationer kan vara anspråken på allmän ordning och säkerhet vid offentliga tillställningar samt vid utnyttjandet av allmän plats m.m. Det kan även

¹⁷ Rikspolisstyrelsen. *Polislag med kommentarer*. s. 8.

¹⁸ Norée 2000 s. 62.

¹⁹ Norée 2000 s. 63.

²⁰ Sjöholm. 1978 s. 43.

²¹ Berggren och Munck 1998 s. 19.

²² Sjöholm 1978. s. 51-52 även Berggren och Munck 1998. s. 36.

²³ Berggren och Munck 1998 s. 36.

innebära att polisen har att tillgodose kraven på särskild service åt myndigheter eller till allmänheten som t.ex. delgivning och annan handräckning²⁴. Vidare skall polisen även ombesörja förpassning till kriminalvårdsanstalt av intagna som har avvikit.

Det bör även påpekas att det inte endast är under tjänstgöringstid som polismannen måste ingripa, utan enligt PF har polisman skyldighet att agera när situationen kräver det. Polisman har även enligt PF 10 § 2 p skyldighet att självmant ingripa för att trygga den allmänna ordningen och säkerheten inom det polisdistrikt de är anställda.

2.3 Polismans ansvar vid arbete i grupp

HD kommenterar i domen NJA 1987 s. 655 att när en grupp poliser tjänstgör gemensamt måste var och en av dem anses ha ett visst ansvar för vad som händer i gruppen. Även den som inte har befälsställning måste anses skyldig att ingripa, om han ser att någon annan i gruppen vidtar en uppenbart lagstridig åtgärd, med den påföljden att han annars kan bli medansvarig för det som skett.

2.4 Sammanfattning: Polisens uppgifter

Polisens uppgifter har till största del ett brottsförebyggande syfte, vilket tar sig uttryck i PL 2 § 1 p. Denna uppgift är naturligtvis nära knuten till polisens uppgift att övervaka den allmänna ordningen och säkerheten i 2 p, men det går inte att ge detaljerade regler för hur övervakningstjänsten ska utföras. Sammanfattningsvis ska polisen hindra störningar av den allmänna ordningen och säkerheten och ingripa när sådana inträffar, men det ska även sägas att de författningsmässiga ramar som rör polisens verksamhet är tämligen vida och rymmer vitt skilda uppgifter för att främja rättvisa och trygghet²⁵.

²⁴ Berggren och Munck 1998 s. 36.

²⁵ Som det uttrycks i prop. 1996/97:175 s. 19.

3 Polisens maktbefogenheter

Som beskrivits ovan i avdelning 2 har polisen ett ansvarsområde med tämligen stor spridning och skyldigheter att ingripa i mer eller mindre specificerade situationer. Nedan redovisas den lagliga grund som ger polisen möjligheter och skyldigheter att använda våld för att utföra dessa tjänsteplikter, samt vilka principer som skall reglera omfattningen av polismannens våldsanvändning i olika situationer. Avsnittet är tänkt att ge läsaren en något mer detaljerad kunskap om de situationer i vilka polismannen får och ska använda sig av sina våldsbefogenheter. Syftet är att visa på vilken komplicerad gränsdragningsproblematik systemet för ansvarsutkrävande har att ta ställning till.

3.1 Allmänt om ingripande med våld

Tillkomsten av 1974 års RF förde med sig krav på lagreglering ur mer formell synpunkt i vissa hänseenden vad det gäller begränsning av de fri- och rättigheter som beskrivs i RF 2 kap 6 §. Utgångspunkten för all maktutövning är att den skall vara lagbunden vilket även framgår av legalitetsprincipen i RF 1 kap 1 § 3 st. De grundläggande fri- och rättigheter som tillförsäkras medborgarna som t.ex. skydd mot påtvingat kroppsligt ingrepp, kroppsvisitation och husrannsakan och enligt RF 2 kap 8 § mot frihetsberövande kan endast begränsas med stöd i lag enligt RF 2 kap 12 §. Med påtvingade kroppsliga ingrepp avses främst våld mot människokroppen²⁶. Grundlagsberedningen framhöll även uttryckligen att reglerna om polisens användande av våld måste få form av lag²⁷.

Polisberedningen (1981 års Polisberedning) betecknar personellt våld som varje omedelbar inverkan på person genom kroppsligt våld eller genom hjälpmedel. ”Den person som rycker i, knuffar eller håller fast någon annan utövar alltså våld”²⁸. Det är således endast sådant kroppsligt ingrepp som är påtvingat som skyddas av grundlagen och inte situationer där en polisman exempelvis lyfter en person som är passiv på grund av sjukdom eller påverkan²⁹.

För att kunna fullgöra sina uppgifter måste polisen vara utrustad med vissa maktbefogenheter d.v.s. befogenheter att på olika sätt ingripa mot enskilda³⁰. Dessa befogenheter kan innebära rätt att meddela tillsägelse eller anmaningar, att stoppa fordon eller spärra av brottsplatser och i sista hand kan det vara fråga om ingrepp med fysiskt tvång³¹. Som kommenterats ovan

²⁶ SOU 1982:63 s. 84.

²⁷ Prop. 1973:90 s. 242.

²⁸ SOU 1982:63 s. 84.

²⁹ Ibid.

³⁰ Prop. 1996/97:175 s. 22.

³¹ Ibid.

får poliser använda våld för att omedelbart avlägsna befarade eller redan inträdda störningar av allmän ordning och säkerhet³².

Gällande polisens befogenheter i den brottsutredande verksamheten finns dessa reglerade i RB 23-28 kap och för polisverksamheten i övrigt finns bestämmelser bl.a. i PL.

Före PL:s införande var en stor del av polisens ingripande vilande på sedvanerätt och en hel del ingripanden förekom som ”med fog” kunde uppfattas som tjänsteplikter för de enskilda polismännen. Ingripanden med våld som begränsade vissa av de grundlagsstadgade fri- och rättigheterna kunde således ske trots att det inte kunde stödjas på någon uttrycklig lagbestämmelse³³. Genom införandet av PL har polisen utrustats med våldsbefogenheter genom laga befogenhet vilket ger uttryckligt stöd att ingripa i vissa situationer och begränsa medborgarnas fri- och rättigheter. Det är dock inte helt klart var gränsen går för polisingripanden vilket diskuteras vidare nedan.

Anledningen till att även BrB 24 kap 2 § är upptagen i detta avsnitt är att regeln, trots att det är en ansvarsfrihetsgrund, i första hand riktar sig till myndighetspersoner som förhindrar rymning och där våldet måste vara *försvarligt* (jämför *uppenbart oförsvarligt* i stycke 4.1 nedan).

3.2 Laga befogenhet

Nedan redogörs för det som brukar benämnas polisens laga befogenhet vilken utgörs av PL 10 § samt BrB 24 kap 2 §.

Inledningsvis bör nämnas, som tidigare nämnts i stycke 2.1, att när det talas om en ”befogenhet” i polisrättsliga termer egentligen menas en *skyldighet*. Polisberedningen skriver att begreppsbildningen i samband med RF och BrB vanligtvis talar om en befogenhet eller en rätt för polisen att använda våld i vissa fall, när det egentligen rör sig om en skyldighet³⁴. Polisberedningen menar att uttrycket befogenhet i sig är korrekt men kan leda tanken fel eftersom våldsbefogenheten inte är en förmån utan är ett uttryck för en *skyldighet* som samhället har ålagt polisen och som den enskilde polismannen, oberoende av egen uppfattning, måste fullgöra³⁵. Om en polisman tvingas använda sig av våld måste detta dock motiveras av att ingripandet är ett nödvändigt led i en tjänsteuppgift som det åligger polismannen att fullgöra³⁶.

³² Norée 2000. s. 63.

³³ Berggren och Munck 1998. s. 20.

³⁴ SOU 1982:63 s. 88.

³⁵ Ibid.

³⁶ SOU 1982:63 s. 89.

3.2.1 PL 10 § - Våldsbefogenhet i vissa situationer

10 § En polisman får, i den mån andra medel är otillräckliga och det med hänsyn till omständigheterna är försvarligt, använda våld för att genomföra en tjänsteåtgärd, om

1. han möts med våld eller hot om våld,

2. någon som skall häktas, anhållas eller annars med laga stöd berövas friheten försöker undkomma eller polismannen annars möts av motstånd när han skall verkställa ett sådant frihetsberövande,

3. det är fråga om att avvärja en straffbelagd handling eller en fara för liv, hälsa eller värdefull egendom eller för omfattande skada i miljön,

4. polismannen med laga stöd skall avvisa eller avlägsna någon från ett visst område eller utrymme eller verkställa eller biträda vid kroppsvisitation, kroppsbesiktning eller annan liknande åtgärd, vid beslag eller annat omhändertagande av egendom eller vid sådan husrannsakan som avses i

<http://www.notisum.se/rnp/SLS/LAG/19420740.htm> rättegångsbalken,

5. polismannen med laga stöd skall stoppa ett fordon eller annat transportmedel eller skall kontrollera ett fordon eller ett fordons last,

6. polismannen annars med laga stöd har att bereda sig tillträde till, avspärra, tillstänga eller utrymna byggnad, rum eller område, biträda någon i myndighetsutövning med en sådan eller någon liknande åtgärd eller vid exekutiv förrättning enligt vad som är föreskrivet därom, eller

7. åtgärden i annat fall är oundgängligen nödvändig för den allmänna ordningens eller säkerhetens upprätthållande och det är uppenbart att den inte kan genomföras utan våld.

I fall som avses i första stycket 4 och 6 får våld mot person brukas endast om polismannen eller den som han biträder möts av motstånd.

Om rätt att i vissa fall bruka våld finns i övrigt föreskrifter i 24 kap.

<http://www.notisum.se/rnp/SLS/LAG/19620700.htm> brottsbalken. Lag (2002:577)

PL 10 § ger, som stadgas i första stycket, uttryckligt stöd för att använda våld i vissa situationer där andra medel är otillräckliga och det med hänsyn till omständigheterna är försvarligt.

De typsituationer som räknas upp ger en befogenhet att använda våld som tillkommer polisen under förutsättning att det i enskilda fall föreligger rimliga proportioner mellan medel och mål³⁷. T.ex. stadgar PL 10 § 1 st 1 p att en polisman får använda våld för att utföra en *tjänsteåtgärd* om ”han möts med våld eller hot om våld”. Vad som kännetecknar en tjänsteåtgärd definieras inte i PL men en tolkning innebär att polisen genomför en tjänsteåtgärd när han fullgör en uppgift som åligger honom enligt författning, föreskrifter eller förmans befallning³⁸.

Den uppräknade som finns i PL 10 § kompletteras i paragrafens sjunde punkt med en allmänt formulerad befogenhet vilken är avsedd att ge polis möjlighet att klara undantagssituationer som ligger vid sidan av typsituationerna³⁹. Tillsammans med de uppräknade situationerna ger denna positiva lagreglering genom PL polisen förutsättningar att använda våld

³⁷ Berggren och Munck 1998. s. 74.

³⁸ Norée 2000 s. 64.

³⁹ Berggren och Munck 1998. s. 74.

även i andra situationer än de som anges i BrB 24 kap om ansvarsfrihet (se avsnitt om nödvärn nedan).

Inför tillkomsten av polislagen föreslog polisberedningen att 10 § 1 st skulle överensstämma med dåvarande lydelsen av BrB 24 kap 2 § vilket gav polisman befogenhet att använda våld om ”polismannen möts eller angrips med våld eller hot om våld”. Departementschefen ansåg dock att ”eller angrips” skulle utgå eftersom en polisman har samma rätt att handla i nödvärn på samma grunder som andra medborgare och alltså på dessa grunder har befogenhet att bruka våld⁴⁰. I utredningen SOU 1993:60 ”Polisens rättsliga befogenheter” föreslår man återigen att PL 10 § 1 st 1 p skall innehålla orden ”eller angrips” eftersom detta skulle innebära att en polis inte behöver åberopa en ansvarsfihetsbestämmelse för att använda våld i de fall polismannen under tjänsteutövning angrips med våld eller hot om våld, utan detta skulle framgå direkt av PL. Genom denna komplettering skulle en polisman som blir angripen när han skall genomföra en tjänsteåtgärd ha fått positivt lagstöd för befogenheten att använda våld⁴¹. Förslaget fick dock inget gehör och paragrafen ändrades aldrig.

3.2.1.1 Tjänsteåtgärd

Det är viktigt att poängtera att det endast är under gällande tjänsteåtgärder som polisen har en laga befogenhet att bruka våld och att det är en fundamental förutsättning för polisens vålds användning att det ingår som ett led i en ”tjänsteåtgärd” som det åligger polisen att utföra⁴². Tjänsteåtgärder innebär i stor utsträckning att det är fråga om åtgärder som har stöd i särskilda bestämmelser i PL eller någon annan lag (som för kroppsvisitation, frihetsberövanden eller husrannsakan enligt regler i RB). I viss mån ger dock paragrafen ett självständigt stöd för vålds användning.

Innan en polisman ingriper måste han förvissa sig om att den åtgärd han är i begrepp att företa är rättsenlig – dvs. överensstämmer med tillämpliga författningsbestämmelser eller vedertagna rättsgrundsatser. Detta innebär att åtgärden måste falla inom polisens sakliga och lokala kompetens dvs. falla inom polisens allmänna, oreglerade eller specialreglerade uppgifter⁴³.

I vissa fall kan dock en polisman vara befriad från att pröva lagligheten av den åtgärd som skall genomföras med våld. Detta gäller främst situationer då polischef eller annat behörigt befäl har beordrat vålds användningen och som regel måste polismannen enligt den allmänna lydnadsplikten agera efter förmans befallning⁴⁴.

⁴⁰ SOU 1993:60 s. 220.

⁴¹ SOU 1993:60 s. 218.

⁴² Norée 2000 s. 64.

⁴³ Sjöholm 1978.s. 239.

⁴⁴ Sjöholm 1978 s. 240.

3.2.1.2 PL 10 § 1 st 1 p – Polisman möts med våld eller hot om våld

Enligt polisberedningen innebär första punkten att våld i den mån det är försvarligt får användas för att en tjänsteåtgärd skall kunna genomföras om polismannen möts med våld eller hot om våld. Det finns dock inte något krav på att tjänsteåtgärden skall vara av någon särskild beskaffenhet⁴⁵. Det är inte klarlagt i lagtexten vad som menas med att ”han möts med våld eller hot om våld” men enligt straffrättsprofessor Nils Jareborg skall det förstås som att aktivt göra motstånd genom att utöva våld. De situationer som fyller rekvisiten för misshandel (BrB 3:5) innebär alltid att våld utövas och i övrigt kan det karaktäriseras som en fysisk kraftutveckling riktad mot en person och tillräcklig för att övervinna ett motstånd av någon art som exempelvis knuffar, fasthållning och att någon sliter, rycker, spjånar emot eller klamrar sig fast i något⁴⁶. Däremot faller inte passivt motstånd in under kriterierna för våld.

Punkt ett kan även vara tillämplig i de fall polismannen möts med våld eller hot om våld innan tjänsteåtgärden påbörjas. Motreaktionerna måste dock komma i omedelbar anslutning till tjänsteåtgärden och syfta till att hindra att den genomförs⁴⁷. I lagtexten uttrycks att polismannen får bruka våld om han *möts* med våld eller hot om våld. Anledningen kan vara att bestämmelsen är tänkt att gälla alla former av aktivt motstånd som möter polismannen, t.ex. att en person som ska omhändertas stretar emot eller klänger sig fast i en lyktstolpe och således inte riktar våldet direkt emot polismannen⁴⁸.

Lagstiftaren har velat göra det klart att punkten även gäller de fall då en polisman möts med hot om våld, dvs. hot om att utöva motstånd med våld. Detta innebär att polismannen kan tillgripa våld redan för att förekomma ett befarat motstånd⁴⁹. Huruvida hotet måste vara uttalat eller underförstått är dock inte helt klart.

3.2.1.3 PL 10 § 1 st 2 p – Vid laga frihetsberövanden

PL 10 § 1 st 2 p reglerar våldsanvändningen vid laga frihetsberövande. Punkten tar upp omhändertagande av personer som skall häktas, anhållas eller annars med laga stöd berövas friheten. För att våld ska få användas förutsätts i regel att den som ska tas om hand försöker undkomma eller att polismannen annars möts av motstånd⁵⁰. Även denna punkt anses ge polismannen möjlighet att använda våld för att omhänderta den som spjånar emot vid ett omhändertagande och även i de fall någon erbjuder passivt motstånd genom att med sin kroppstyngd omöjliggöra ett omhändertagande⁵¹. Passivt motstånd d.v.s. utnyttjande av kroppstyngden som omöjliggör ett omhändertagande är även enligt Jareborg motstånd i

⁴⁵ SOU 1982:63 s. 155.

⁴⁶ Jareborg. *Allmän Kriminalrätt*. 2001 s. 270.

⁴⁷ Norée 2000 s. 144.

⁴⁸ Norée 2000 s. 155.

⁴⁹ Norée 2000 s. 145.

⁵⁰ SOU 1982:63 s. 156.

⁵¹ *Ibid.*

lagens mening⁵². Punkten gäller även om tredje person försöker hindra omhändertagandet⁵³.

3.2.1.4 PL 10 § 1 st 3 p – Vid nöd eller nödvärn

Den tredje punkten gör klart att polismannen får använda våld i situationer av nöd eller nödvärnskaraktär. Även om polisman har samma lagstadgade rätt som medborgare i allmänhet att använda våld i en nödvärnssituation har lagstiftaren ansett det nödvändigt att ge klart positivt lagstöd för detta även i PL. Polisberedningen ansåg att det fanns ett stort värde i att särskilt införa en motsvarighet till nödvärnsbestämmelserna i PL eftersom polisen har en generell skyldighet att söka avvärja brott, även i andra fall än de som avses i nödvärnsbestämmelserna. Polisberedningen ansåg vidare att det även fanns en uppenbar fördel i att polisens tjänsteplikter så långt som möjligt får stöd i positiva bestämmelser och inte behöver härledas ur straffrihetsbestämmelserna⁵⁴. Det bör dock tilläggas, som polisberedningen gjort i utredningen, att befogenheten genom positivt lagstöd inte utesluter att polisman genom BrB:s regler om nödvärn kan ha en längre gående befogenhet att använda våld i en situation där även den bestämmelsen är tillämplig⁵⁵.

I punkten går att utläsa att det skall röra sig om att avvärja en straffbelagd handling eller en fara för liv, hälsa eller värdefull egendom eller för omfattande skada i miljön. Befogenheten görs dock inte beroende av att polismannen själv möts med våld eller hot om våld eftersom detta i så fall skulle hindra att en polisman ingriper i t.ex. ett gatuslagsmål⁵⁶ eller när någon hotar annan med livsfarligt vapen⁵⁷. En skillnad jämfört med straffrihetsbestämmelserna är att våldsanvändningen med stöd av denna punkt måste vara försvarlig med hänsyn till omständigheterna⁵⁸. I första hand gäller våldsanvändningen för att avstyra straffbart positivt handlande vid allvarliga brott, men det finns även utrymme för våldsanvändning vid straffbar underlåtenhet som t.ex. när någon olovligen kvarstannar i kontor, fabrik, fartyg eller upplagsplats osv.⁵⁹.

Det finns även andra viktiga intressen tillhörande polisens ansvarsområde som inte direkt motiveras av att det är en kriminaliserad/straffbar handling. Tredje punkten ger därför polisman våldsbefogenhet även i nödsituationer som sista utväg använda våld för att t.ex. hindra att någon kommer till skada vid explosion eller annan katastrof eller hindra en person från att begå självmord⁶⁰. Beaktande av proportionalitetsprincipen kan dock leda till att ingreppet anses obefogat och polismannen hindras härigenom att använda våld.

⁵² Jareborg 2001. s. 270.

⁵³ Prop. 1983/84:111 s. 94.

⁵⁴ SOU 1982:63 s. 91.

⁵⁵ SOU 1982:63 s. 154.

⁵⁶ SOU 1982:63 s. 91.

⁵⁷ Prop. 1983/84:111 s. 95.

⁵⁸ SOU 1982:63 s. 92.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid.

3.2.1.5 PL 10 § 1 st 4 p – Våld vid tvångsåtgärder som polis med lagstöd har att utföra

Fjärde punkten ger polisman befogenhet att bruka våld vid vissa tvångsåtgärder som polis med lagstöd har att utföra som t.ex. avvisa eller avlägsna någon från en plats (PL 13 §), kroppsvisitation och kroppsbesiktning enligt RB 28 kap eller utföra husrannsakan enligt samma kapitel i RB. Angående befogenheten att bruka våld ”vid annan liknande åtgärd” kan exempelvis nämnas situationer då polisman med stöd av RB 28 kap 14 § tagande av fotografi och fingeravtryck eller vid blodundersökning enligt lagen (1958:642) om blodundersökning som polisman har skyldighet att assistera⁶¹.

Enligt PL 10 § 1 st sista meningen får polisman endast bruka våld i punkt fyra och sex om han eller den han biträder *möts med våld*. Det bör i anslutning till detta även nämnas att befogenheten att bruka våld enligt fjärde punkten även kan vara tillämpligt i de fall polisman möts med passivt motstånd i de situationer detta motstånd är manifesterat (dvs. det räcker inte med att det är befarat)⁶². Exempel på passivt motstånd är en vägran från den som skall bli föremål för åtgärden att medverka på det sätt som krävs⁶³. Polis kan exempelvis med våld tvinga en misstänkt att medverka till fotografering på polisstationen. Detta förutsätter dock att personen ifråga först fått en reell möjlighet att medverka.

3.2.1.6 PL 10 § 1 st 5 p – Stoppande av fordon

Som framgår av lagtexten i punkten fem har polisman möjlighet att använda våld för att med laga stöd stoppa eller kontrollera ett fordon eller ett fordon last (stoppande av fordon enligt PL 22 §). Graden av våld och de eventuella hjälpmedel polisen kan bruka vid ett ingripande med stöd av femte punkten regleras, som polisens våldsanvändning i övrigt, av behovs- och proportionalitetsprinciperna. Liksom skjutvapen är t.ex. användningen av spikmatta ett tekniskt hjälpmedel som kan användas i situationer då polisman har befogenhet att använda våld för att genomföra en tjänsteåtgärd, i detta fall när ett fordon skall stoppas⁶⁴.

Andra hjälpmedel polisen får använda för stoppande av fordon enligt PL 10 § 1 st 5 p är förföljande, efterföljande och prejning (RPS använder inte ordet biljakt)⁶⁵. Förföljande beskrivs som körning som syftar till att stoppa ett undflyende fordon medan ett efterföljande beskrivs som en körning som syftar till att följa efter ett undflyende fordon i spaningssyfte för att eventuellt senare kunna ingripa enligt PL 22 §.

⁶¹ Prop. 1983/84:111 s. 95

⁶² Norée 2000. s. 157

⁶³ Ibid.

⁶⁴ SOU 1993:60 s. 223

⁶⁵ Norée 2000. s. 158

3.2.1.7 PL 10 § 1 st 6 p – Våldsbefogenhet vid tvångsåtgärder utöver 4p

Enligt 1981 års polisberedning tar sjätte punkten sikte på vissa andra tvångsåtgärder än dem som har nämnts i fjärde punkten. Polisman får enligt sjätte punkten bruka våld för att t.ex. i kontrollsyfte bereda sig tillträde till en byggnad eller ett område eller utrymme i det fall polisen i en författning har ålagts att utföra uppgiften⁶⁶. Här avses alltså fall som ligger i annan författning vid sidan av RB regler om husrannsakan, t.ex. i eftersökning av personer misstänkta för brott enligt PL 20-24 §§. Punkten gäller även fall då polisman i författning har ålagts att biträda någon i myndighetsutövning som t.ex. då träd skall fällas för att bygga vägar enligt väglagen.

Sjätte punkten gäller även i de situationer polisman skall avspärra eller tillstänga byggnad, område eller utrymme med stöd av RB 27 kap 15 § om säkerställande av utredning om brott eller PL 23 § som ger polis möjlighet att avspärra dessa platser om det anses föreligga risk för att brott som innebär allvarlig fara för liv eller hälsa kommer att förövas på en viss plats.

Slutligen nämns i sjätte punkten att polis har möjlighet att bruka våld när han eller hon biträder vid exekutiv förrättning enligt vad som är föreskrivet därom i utredningsförordningen (1981:981) och UB. Punkten är i likhet med fjärde punkten enligt PL 10 § 1 st sista meningen begränsad till att gälla de situationer då polisman eller den han biträder möts av motstånd, med de begränsningar som följer av UB 2 kap 17 § 2-3 st. Polis får enligt denna paragraf använda tvång endast i den mån det kan anses befogat med hänsyn till omständigheterna och våld mot person får endast brukas om förrättningsmannen möter motstånd och endast i den mån det med hänsyn till ändamålet kan anses försvarligt.

3.2.1.8 PL 10 § 1 st 7 p – Våld vid undantagsfall och oförutsedda situationer

Som nämndes ovan är konstruktionen i PL 10 § uppbyggd på ett sätt som är ett mellanting mellan en allmänt hållen våldsbefogenhet styrd av behovs- och proportionalitetsprinciperna och ett system där situationer då polis får, och skall, tillgripa våld i uppräknade situationer. PL 10 § p 1-6 täcker en stor del av de situationer en polisman kan ställas inför, men eftersom det inte går att förutse *alla* situationer en polisman kan ställas inför är det nödvändigt att även ha en mer allmänt hållen undantagsregel att falla tillbaka på om något oväntat skulle inträffa. Som 1981 års polisberedning, och flera utredningar efter denna, påpekat på flera ställen är polismannens arbete föränderligt och polismannen måste ofta ta mycket snabba beslut utan möjlighet att först kontrollera lagligheten i agerandet⁶⁷.

Våldsanvändning kan, som det står i sjunde punkten, i undantagsfall få användas om en åtgärd är ”oundgängligen nödvändig för den allmänna

⁶⁶ SOU 1982:63 s. 157.

⁶⁷ SOU 1982:63 s. 94.

ordningen eller säkerhetens upprätthållande och det är uppenbart att den inte kan genomföras utan våld”. Genom formuleringen att det skall vara ”uppenbart” att det är nödvändigt att bruka våld för att lösa en situation markeras väl att det endast rör sig om en undantagsregel, vilket även klart markeras i propositionen till PL⁶⁸.

När ingripande sker med hänvisning till PL 10 § 7 p krävs inget ytterligare stöd i lag eller specialbestämmelse utan det räcker att uppgiften faller inom polisens allmänna uppgifter enligt PL 2 §⁶⁹.

Polisberedningen ger som exempel på undantagssituationer händelser då fungerande kommunikationer måste upprätthållas, d.v.s. trygga framkomligheten på vägar, hamnar eller flygplatser. Det kan dock även gälla för att trygga människors säkerhet vid t.ex. statsbesök eller allmän sammankomst⁷⁰.

3.2.2 BrB 24 kap 2 § - Våld vid förhindrande av rymning

Som nämnts ovan utgörs den laga befogenheten av PL 10 § tillsammans med BrB 24 kap 2 §. Den första situationen som upptas i paragrafen är att den som är intagen i kriminalvårdsanstalt eller som är häktad, anhållen eller annars berövad friheten rymmer⁷¹. Enligt paragrafens lydelse får det våld brukas som med hänsyn till omständigheterna är *försvarligt* för att rymningen skall hindras eller ordningen upprätthållas. Det räcker således inte att våldet varit erforderligt för att förhindra rymningen⁷². Samma försvarliga våld kan även brukas mot annan som gör motstånd än den som rymmer, t.ex. någon som medhjälp till rymningen. Förutom de personer som nämnts särskilt i paragrafen d.v.s. de som är intagna på kriminalvårdsanstalt, häktade eller anhållna kan det även röra sig om personer som laga frihetsberövats med stöd av PL eller Lagen om omhändertagande av berusade personer eller den som är intagen för rättspsykiatrisk vård⁷³. Våldsbefogenheten kan även gälla vid omhändertagande av den som är omhändertagna på särskilda hem enligt Lagen om vård av unga, under förutsättning att den intagne är berövad friheten⁷⁴.

Det står inte uttryckligen i BrB 24 kap 2 § vem som enligt paragrafen har befogenhet att använda våld för att förhindra rymning, men i första hand åsyftas personal vid kriminalvårdsanstalt, sjukhus eller hem som det åligger att hindra rymning och även polisman eller ordningsvakt som omhändertagit

⁶⁸ Prop. 1983/84:111 s. 96.

⁶⁹ Norée 2000. s. 65.

⁷⁰ SOU 1982:63 s. 94.

⁷¹ Gällande ”annars berövad friheten” dvs. laga frihetsberövande se avsnitt 3.2.1.3 ovan.

⁷² Holmqvist m.fl. *Brottsbalken En kommentar* 2002 s. 24:24.

⁷³ Norée 2000. s. 163.

⁷⁴ Holmqvist m.fl. 2002. s. 24:23.

en person enligt lagarna i föregående stycke⁷⁵. Det bör dock även nämnas att befogenheten enligt BrB 24 kap 5 § även gäller envar som kommer dessa till hjälp vid ett omhändertagande.

3.2.3 Hjälpmedel vid ingripanden

3.2.3.1 Skjutvapen

I vissa situationer är det ofrånkomligt att polisen använder hjälpmedel vid ingripanden där personellt våld är oundvikligt. Det mest kraftfulla hjälpmedel polisen har vid ingripanden mot personer är användningen av skjutvapen. Skjutvapen får bara användas med ”utomordentlig restriktivitet” och reglerades särskilt i förordning och andra föreskrifter redan innan polislagen trädde ikraft 1984. De föreskrifter om användningen av skjutvapen som meddelas av regeringen eller med regeringens bemyndigande anses vara att betrakta som verkställighetsföreskrifter till PL 10 §.⁷⁶

I 1 § Kungörelsen (1969:84) om användande av skjutvapen i polistjänst föreskrivs att om det föreligger rätt till nödvärn enligt nödvärnsbestämmelsen BrB 24 kap 1 § får polisman använda skjutvapen för att avvärja svårare våld mot polismannen själv eller annan eller hot som innebär trängande fara för sådant våld. Vidare får polis enligt 2 § 3 p samma kungörelse använda sig av skjutvapen för att omhänderta en person som på grund av allvarlig psykisk störning eller innehav av vapen som kan befaras bli missbrukat eller av annan anledning uppenbarligen är farlig för annans liv eller hälsa. Detta gäller dock endast om situation uppstår som avses i BrB 24 kap 2 §⁷⁷ eller genom PL 10 §.

Enligt 6 §, samma kungörelse som ovan, får polisman som uppträder i grupp eller avdelning under direkt ledning av polisbefäl använda skjutvapen endast på order av den som har befälet, om inte gruppen, avdelningen eller annan utsätts för sådant angrepp eller hot om angrepp att vapen *oundgängligen måste användas omedelbart*. Enligt 7 § 3 st samma kungörelse skall polisman vid skottlossning mot person eftersträvas att endast för tillfället oskadliggöra honom.

Gällande användning av skjutvapen finns även Rikspolisstyrelsens allmänna råd om polisens skjutvapen (FAP 104-2). Om en polis som inte har fått instruktioner om hur en farlig situation/farligt uppdrag ska skötas ska polismannen enligt 19 § 2 st FAP 104-2 *om det är möjligt* kontakta befäl för instruktioner om dess genomförande. I FAP 104-2 finns även allmänna råd om att ett omhändertagande av en farlig person inte bör påskyndas. Personen som utgör hotet bör om möjligt få tid att lugna sig och komma till

⁷⁵ Holmqvist m.fl. 2002. s. 24:23.

⁷⁶ Berggren och Munck 2002. 1998. s. 74.

⁷⁷ Paragrafen ger möjlighet att med våld förhindra rymning av en person som lagligen är frihetsberövad.

besinning. Enligt föreskriften får ingenting försummas när det gäller att tala gärningsmannen tillrätta.

3.2.3.2 Batong

Det är även relevant att ta upp användandet av batong i detta sammanhang eftersom även detta är ett vapen som används direkt av polismannen gentemot hans motpart. Det finns dock inte några lagregler, föreskrifter eller allmänna råd för användning av batong, utan användandet följer av de allmänna bestämmelserna om polisens rätt att använda våld⁷⁸. De föreskrifter som finns är från år 1999 och gäller *expanderbara batonger*, och föreskriften i sig gäller endast krav på godkänd utbildning i användande av batong samt att batongtypen skall vara godkänd av Rikspolisstyrelsen⁷⁹.

I de fall polismannens egna kroppskrafter är otillräckliga har han eller hon möjlighet att förstärka sin egen kraft med hjälp av batong. Batongen tillhör polisens dagliga beväpning och får användas för att avvärja ett angrepp eller genomföra en tjänsteåtgärd⁸⁰.

3.3 PL 8 § - Behovs- och proportionalitetsprinciperna

8 § En polisman som har att verkställa en tjänsteuppgift skall under iakttagande av vad som föreskrivs i lag eller annan författning ingripa på ett sätt som är försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter. Måste tvång tillgripas, skall detta ske endast i den form och den utsträckning som behövs för att det avsedda resultatet skall uppnås.

Ett ingripande som begränsar någon av de grundläggande fri- och rättigheter som avses i 2 kap. regeringsformen får ej grundas enbart på bestämmelserna i första stycket

I PL 8 § 1 st står att polis skall ingripa på ett sätt som är försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter. Vidare gällande tvång stadgas i paragrafens första stycke att tvång ska ske endast i den form och utsträckning som behövs för att det avsedda resultatet skall uppnås. Ingripanden som begränsar de i RF 2 kap grundlagsstadgade rättigheterna om skydd mot påtvingade kroppsliga ingrepp får enligt PL 8 § 2 st dock inte grundas enbart på bestämmelsen i det första stycket utan måste ha ytterligare lagstöd. Detta lagstöd gällande tvång och våld som polis har möjlighet att utöva finns i PL 10 §.

PL 8 § ger uttryck för de s.k. behovs- och proportionalitetsprinciperna. Behovsprincipen innebär att ett polisingripande får ske endast om det är nödvändigt för den aktuella farans eller störningens avvärjande eller undanröjande. Detta betyder att andra medel än våld skall vara otillräckliga för att genomföra åtgärden⁸¹. Proportionalitetsprincipen innebär att de

⁷⁸ Norée 2000. s. 176.

⁷⁹ Se Rikspolisstyrelsens föreskrifter FAP 200-7.

⁸⁰ Norée 2000. s. 175.

⁸¹ Norée 2000. s. 64.

skador och olägenheter som ingripandet kan medföra för ett motstående intresse inte får stå i missförhållande till syftet med ingripandet⁸². Dvs. inte vilken tjänsteuppgift som helst kan få motivera våldsanvändning⁸³.

I tidigare lagstiftning har lagen istället utformats negativt som ett förbud mot strängare medel än situationen krävde. Författaren till polislagskommentaren, Nils-Olof Berggren, instämmer dock med Polisberedningens uppfattning att med hänsyn till det ansvar för allmänhetens skydd som har lagts på polisen är det naturligt att bestämmelsen utformas positivt⁸⁴. En positiv lagregel, menar författaren, signalerar lagstiftarens förtroende för polisen, något som inte är oväsentligt med hänsyn till ”dagens många gånger svåra arbetssituation för polisen”⁸⁵. Detta samtidigt som bestämmelsen ska markera att allmänheten kan räkna med det stöd från samhällets sida som det innebär att polisen handlar aktivt när det påkallas av myndigheterna.

I fråga om arten av det våld som är tillåtet, följer av behovs- och proportionalitetsprinciperna att onödig kraftutveckling skall undvikas. Utredningen exemplifierar att i de fall det är tillräckligt att föra eller fösa undan en person som vägrar ge polisen tillträde vid t.ex. en husrannsakan är det otillåtet att använda s.k. smärtsamt grepp eller att utdela slag⁸⁶. Slag mot ömtåliga delar av kroppen, sparkar, struhtag, grepp i håret och liknande anses inte vara tillåtet och om en polismans egna krafter är tillräckliga får inte hjälpmedel som batong användas⁸⁷. Användningen av hjälpmedel kan inte anses vara en regel som gäller lika för alla polismän utan användningen måste ske utifrån den enskilde polismannens individuella möjligheter. Som föredraganden skriver i propositionen till PL är det uppenbart att man vid en bedömning i efterhand av ett händelseförlopp där en polisman har brukat våld måste se till situationen i sin helhet.

3.4 Sammanfattning: Polisens maktbefogenheter

Polisens ”befogenhet” att använda våld är egentligen en skyldighet. Ett ingripande med våld från polisens sida är även en inskränkning i det grundlagsstadgade skyddet mot påtvingade kroppsliga ingrepp och kräver således uttryckligt stöd i lag. Detta lagstöd finns i PL 10 § som ger polisen möjlighet att använda *försvarligt* våld för att omedelbart avlägsna befarade eller redan inträdda störningar av allmän ordning och säkerhet. Polismannen får inte använda mer våld än vad som kan anses befogat i enlighet med behovs- och proportionalitetsprinciperna i PL 8 §. De situationer i vilka

⁸² Berggren och Munck 1998. s. 56.

⁸³ SOU 1982:63 s. 89.

⁸⁴ Berggren och Munck 1998. s. 57.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ SOU 1982:63 s. 155.

⁸⁷ Ibid.

polisen får använda våld är uppräknade i PL 10 § som i sista punkten även ger ett mer generellt våldsbemyndigande vilket ger polisen möjlighet att improvisera och lösa oväntade situationer. Denna möjlighet får dock endast användas i undantagssituationer.

4 Ansvarsfrihetsgrunder

Allt som oftast i polisiära insatser övergår polisens användning av våld för att utföra ett tjänsteuppdrag i en situation där polismannen måste använda våld för att freda sig själv från angrepp. Dessa situationer innebär att lagstödet för våldsanvändningen rör sig över en glidande skala mellan laga befogenhet och ansvarsfrihetsgrunder i form av nödvärn och excess. Detta innebär att det finns anledning att kommentera lagreglerna kring dessa ansvarsfrihetsgrunder i avsnittet nedan.

4.1 BrB 24 kap 1 § - Nödvärn

BrB 24 kap 1 §: *En gärning som någon begår i nödvärn utgör brott endast om den med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig.*

Rätt till nödvärn föreligger mot

- 1. ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom,*
- 2. den som med våld eller hot om våld eller på annat sätt hindrar att egendom återtas på bar gärning,*
- 3. den som olovligen trängt in i eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg, eller*
- 4. den som vägrar att lämna en bostad efter tillsägelse*

Enligt BrB 24 kap 1 § utgör en gärning som någon begår i nödvärn ett brott endast om den med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är *uppenbart oförsvarlig*. Detta innebär att en avvägning måste göras mellan angrepp och försvar.

Nödvärn är en objektiv ansvarsfrihetsgrund vilket innebär att en handling som begås i nödvärn inte utgör ett brott trots att den faller under en brottsbeskrivning. Även om en polis alltid i första hand skall använda våld med stöd av den laga befogenheten har en polis samma rätt som andra att använda våld i nödvärn⁸⁸. Möjligen bör dock kraven på en polisman kunna ställas något högre än på medborgare i allmänhet varför skillnaden mellan om en handling är oförsvarlig eller uppenbart oförsvarlig i praktiken inte blir så stor gällande poliser⁸⁹.

Nödvärnsparagrafen är uttömmande och gäller endast de fyra situationer som räknas upp⁹⁰.

Gällande bevisbördan vid en nödvärnsinvändning, är det i likhet med vad som gäller för ansvar i allmänhet åklagaren som har bevisbördan för att visa

⁸⁸ Norée 2000 s. 229.

⁸⁹ Jareborg 2001 s. 269.

⁹⁰ Norée 2000 s. 226.

att nödvärn inte har förelegat, alternativt att nödvärnsrätten har överskridits och handlingen har varit *uppenbart oförsvarlig*⁹¹.

Den åtalades påstående om att han handlat i nödvärn skall godtas tills dess åklagare motbevisat det. I de fall det inte kan avgöras vems skildring som är den riktiga skall prövningen, enligt fallet NJA 1978 s. 356, ske utifrån vad den angripne (tilltalade) uppgivit⁹². Åklagarsidan har således bevisbördan för att en nödvärnssituation inte har förelegat så länge den som hävdar nödvärn beskriver ett scenario som kan anses vara nödvärnsberättigat och någorlunda troligt. Gällande bevisningen vore det dock orimligt om åklagaren skulle behöva visa att det kan ställas bortom all rimlig tvivel att en nödvärnssituation *inte* har förekommit⁹³. I de situationer det är tvivelaktigt om vad som verkligen ägt rum skall detta tvivel dock komma den tilltalade till godo⁹⁴. HD uttalade i fallet NJA 1990 s. 210 att åklagaren skall förebringa så mycket bevisning att nödvärnsinvändningen framstår som obefogad och har då fullgjort beviskravet. Anledningen, menar HD, är att om exempelvis en misshandel begåtts på en enslig plats kan användningen om nödvärn inte sällan bli omöjlig att motbevisa.

4.2 BrB 24 kap 6 § - Excess

BrB 24 kap 6 §: *Om någon i fall där 1-5 §§ detta kapitel eller 10 § polislagen (1984:387) är tillämplig har gjort mer än vad som är medgivet, skall han ändå vara fri från ansvar, om omständigheterna var sådana att han svårigen kunde besinna sig.*

Excess är en subjektiv ansvarsfrihetsgrund och innebär ett godtagande av överskridande av vad som kan anses vara tillåtet våld. Enligt förarbeten till den nuvarande lydelsen av paragrafen ligger det i sakens natur att det ofta måste inträffa att någon gör större våld eller svårare skada än vad som är medgivet genom bestämmelserna om nödvärn i BrB 24 kap och PL 10 §⁹⁵.

Lagstiftaren har genom att hänvisa till PL 10 § tydligt angivit att paragrafens innehåll även skall vara tillämpligt på polisman i tjänst. Detta innebär att en polis (paragrafen är dock tillämplig på alla oavsett befattning) som värjer sig med nödvärn för att försvara sig mot en angripare kan använda våld som till och med är uppenbart oförsvarligt om omständigheterna varit sådana att han svårigen kunnat besinna sig.

Bedömningen om huruvida gärningsmannen kunde besinna sig eller inte bygger dels på situationen och dels på gärningsmannens egna förutsättningar. Domstol skall särskilt ta hänsyn till om faran varit stor och om angreppet kom plötsligt eller på ett oväntat sätt. Om gärningsmannen

⁹¹ NJA 2005 s. 237 (s. 245).

⁹² Holmqvist m.fl. 2002 s. 24:19.

⁹³ Ekelöf, Per Olof. Boman, Robert. *Rättegång fjärde häftet*. 6 uppl. 2002: Norstedts Juridik. s. 121.

⁹⁴ Holmqvist m.fl. 2002 s. 24:2.

⁹⁵ SOU 1988:7 s. 141.

måste ta ett snabbt beslut kan inte lika mycket krävas av honom eller henne som om det funnits tid att överväga handlandet. Lagens förarbeten nämner personliga egenskaper som nervositet, lättskrämdhet och häftigt lynne som sådana egenskaper som bör beaktas vid en bedömning av situationen. Även temporära subjektiva tillstånd som panikkänsla och akut rädsla kan beaktas vid en prövning.⁹⁶

Även om en gärningsman inte befann sig i en situation där han svårligen kunde besinna sig men *trodde* att han befann sig i en sådan, kan han undgå ansvar med hänvisning till s.k. *putativ excess*. Detta innebär att om gärningsmannen trodde att han befann sig i en sådan situation och i denna inbillade situation svårligen kunde besinna sig och därför överskred den rätt han skulle ha haft om hans föreställning varit riktig, kan han undgå att fällas till ansvar för gärningen som i sig fortfarande är brottslig⁹⁷. Som beskrivits ovan skall bedömningen ta sin utgångspunkt i gärningsmannens personliga subjektiva egenskaper och förutsättningar, vilket innebär att bedömningen av excessituationer blir lika olik som gärningsmännen som utför dem.

4.3 Sammanfattning: Ansvarsfrihetsgrunder

Eftersom reglerna om ansvarsfrihet för våldshandlingar vid nödvärn gäller en polisman i sin yrkesutövning precis på samma sätt som för medborgare i allmänhet, är ansvarsfrihet genom nödvärn en viktig del av polisens våldsanvändning. En handling som begås i nödvärn utgör endast ett brott om handlingen anses vara uppenbart oförsvarlig. Den handling som inte anses vara uppenbart oförsvarlig för en privatperson kan dock anses uppenbart oförsvarlig när den utförs av en polisman, eftersom det generellt anses kunna ställas högre krav på en polisman jämfört med en privatperson. Liksom i andra brottmålsförhandlingar är det åklagaren som har bevisbördan, i detta fall för att visa att en handling varit uppenbart oförsvarlig. Åklagaren anses dock enligt praxis ha en viss bevislättning när det gäller att motbevisa en nödvärnsinvändning. En handling som anses uppenbart oförsvarlig kan ändå vara fri från påföljd om gärningsmannen svårligen kunde besinna sig, s.k. *excess*. Om gärningsmannen felaktigt har upplevt det som om han eller hon har befunnit sig i en nödvärnssituation kan gärningen ändå vara fri från påföljd p.g.a. putativt nödvärn eller putativ *excess*.

⁹⁶ SOU 1988:7 s. 141.

⁹⁷ Norée 2000 s. 256.

5 Polismans våldsbrott i och utanför tjänsten

En gärnings straffbarhet och grunderna för det straffprocessuella förfarandet påverkas i sig inte av att gärningen begåtts av en polisman i tjänsten⁹⁸. Som redovisas nedan i kapitel 6 ankommer det på allmän domstol att pröva gärningen och bestämma påföljd vid fällande dom. Själva utredningsförfarandet har dock en annorlunda karaktär jämfört med utredningsprocessen för enskilda civila eftersom utredningen sker under medverkan av den egna myndigheten.

I följande kapitel följer en redovisning av de brott poliser åtalas för i de fall åklagaren anser att polisen har använt sig av sina våldsbefogenheter på ett obefogat eller felaktigt sätt samt i de fall det skett i för stor utsträckning. I de fall händelsen inte leder till åtal eller läggs ner av åklagaren kan det ändå bli aktuellt med disciplinära straff varför även en kortare presentation av sanktioner från den egna myndigheten är nödvändig.

En polismans våldsbrott kan ofta få arbetsrättsliga konsekvenser vilket domstol skall ta hänsyn till vid påföljdsbestämning och straffmätning. Regler för dessa rabatter redovisas i detta kapitel, samt även regler för ändring av påföljd när rätten felaktigt i påföljdsbestämningen förutsatt arbetsrättsliga konsekvenser som aldrig inträffade.

5.1 Straffrättsligt ansvar

På samma sätt som medborgare i allmänhet kan poliser fällas till ansvar för otillåtet våld, förutsatt att rekvisiten i brottsbestämmelserna är uppfyllda. Polismannen är även underkastad ett särskilt ansvar eftersom han eller hon även kan fällas till ansvar för tjänstefel och grovt tjänstefel för samma brott.

Internutredningsutredningen (SOU 2007:5) begärde inför utredningsarbetet om en självständig polisiär granskningsmyndighet, in uppgifter om anmälningar om våldsbrott från polisens internutredningsenheter gällande perioden år 2002-2005. Utredningen fann att tjänstefel är den brottsrubricering som är mest frekvent förekommande följt av våldsbrott vanligtvis misshandel⁹⁹. En sammanställning av antalet inkomna anmälningar om misshandel eller andra våldsbrott av polisman åren 2002-2005 finns upptagna i Bilaga A på sidan 64.

⁹⁸ Norée 2000. s. 301.

⁹⁹ SOU 2007:5 s. 108.

5.1.1 Misshandel – BrB 3 kap 5 - 6 §§

BrB 3 kap 5 §: *Den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, döms för misshandel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader*

För att en händelse skall betecknas som misshandel krävs att de objektiva rekvisiten täcks av polismannens uppsåt, dvs. att tillfoga motparten kroppsskada. För att en misshandel skall bedömas som grov enligt BrB 3 kap 6 § skall särskilt beaktas bl.a. om gärningen varit livsfarlig eller om gärningen tillfogat svår kroppsskada, vilket kan bli effekten av att en polisman till exempel använder sig av sitt tjänstevapen eller batong. Grov misshandel kan enligt BrB 3 kap 6 § leda till fängelse i mellan ett och tio år.

I bilaga A finns en sammanställning av antalet anmälningar riktade mot polismän som gäller misshandels- och våldsbrott som inträffade mellan åren 2002-2005. Uppgifterna är inhämtade av Internutredningsutredningen från Sveriges alla interutredningsenheter. Internutredningsenheterna i Stockholm och Umeå för dock inte statistik över de enskilda brottskategorierna vilket innebär att det inte finns några säkra siffror att hämta därifrån gällande misshandels- och våldsbrott. Gällande t.ex. upptagningsområde Göteborg och Malmö kom det in 72 anmälningar om misshandel gällande upptagningsområdet för interutredningsenheten i Göteborg år 2005 och 80 anmälningar för upptagningsområde Malmö.

5.1.2 Vållande till kroppsskada – BrB 3 kap 8 §

BrB 3 kap 8 §: *Den som av oaktsamhet orsakar annan person sådan kroppsskada eller sjukdom som inte är ringa, döms för vållande till kroppsskada eller sjukdom till böter eller fängelse i högst sex månader.*

Är brottet grovt, döms till fängelse i högst fyra år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas

- 1. om gärningen har innefattat ett medvetet risktagande av allvarligt slag, eller*
- 2. om gärningsmannen, när det krävts särskild uppmärksamhet eller skicklighet, har varit påverkad av alkohol eller något annat medel eller annars gjort sig skyldig till en försummelse av allvarligt slag*

Ett typexempel på situation när polisman misstänks för vållandebrott är t.ex. när polisman avlossar ett vådaskott, d.v.s. tjänstevapnet avlossas av misstag. I de fall polismannen ifråga inte anses ha förfarit oaktsamt och sedermera frias i brottmålsrättegång leder oftast vådaskott till disciplinära påföljder eller tjänstefel som beskrivs nedan.

5.1.3 Tjänstefel – BrB 20 kap 1 §

Brottet tjänstefel återinfördes i svensk lagstiftning år 1989 efter att ha avkriminaliserats år 1975 och tanken är att straffansvaret skall tillgodose

samhällets krav på att polisverksamheten fullgörs på ett korrekt sätt och att reglerna är tillräckligt effektiva i situationer där straffansvar är påkallat.¹⁰⁰

BrB 20 kap 1 §: *Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet vid myndighetsutövning genom handling eller underlåtenhet åsidosätter vad som gäller för uppgiften skall dömas för tjänstefel till böter eller fängelse i högst två år. Om gärningen med hänsyn till gärningsmannens befogenheter eller uppgiftens samband med myndighetsutövningen i övrigt eller till andra omständigheter är att anse som ringa, skall inte dömas till ansvar. Om ett brott som avses i första stycket har begåtts uppsåtligen och är att anse som grovt, skall dömas för grovt tjänstefel till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningsmannen allvarligt har missbrukat sin ställning eller om gärningen för någon enskild eller det allmänna har medfört allvarligt förfång eller otillbörlig förmån som är betydande. Den som är ledamot av en beslutande statlig eller kommunal församling är inte underkastad ansvar enligt första eller andra stycket för någon åtgärd som han vidtar i denna egenskap. Vad som sägs i första och andra styckena skall inte heller tillämpas, om gärningen är belagd med straff enligt någon annan bestämmelse*

En grundläggande förutsättning för straffbarhet enligt BrB 20 kap 1 § är att gärningen sker vid *myndighetsutövning*, nämligen vid utövning av offentlig myndighet. Gärningen skall också innefatta ett åsidosättande av vad som gäller för uppgiften, antingen uppsåtligen eller av oaktsamhet.¹⁰¹

Myndighetsutövning tar sig uttryck i beslut eller faktiska åtgärder som ytterst grundas på samhällets maktbefogenheter¹⁰². Med myndighetsutövning avses således beslut eller åtgärder som ytterst är uttryck för samhällets maktbefogenheter och som får rättsverkningar för eller emot den enskilde i kraft av offentlighetsregler och inte på grund av avtal eller i övrigt regler av privaträttslig natur¹⁰³. Myndighetsutövning tar sig oftast uttryck i formliga beslut men kan även ta sig uttryck i faktiska åtgärder¹⁰⁴. En polismans våldsingripande blir med denna definition ett klart fall av myndighetsutövning.

Även enligt universitetslektor Annika Norée, som disputerat i polisrätt, torde det inte råda något tvivel om att polisens våldsanvändning hör till myndighetsutövning. Detta även om våldet per definition är ett *medel* för att genomföra en tjänsteåtgärd och att olika hänsyn gör sig gällande vid bedömningen av vilka tjänsteåtgärder som får genomföras med våld genom PL 10 §¹⁰⁵. Enligt PF 4 kap 10 § 2 p är en polisman även under sin fritid skyldig att självant ingripa för att trygga den allmänna ordningen och säkerheten inom det polisdistrikt där han eller hon är anställd. Huruvida ett ingripande skett i egenskap av privatperson eller polisman bedöms utifrån omständigheterna vid ingripandet¹⁰⁶.

¹⁰⁰ Norée 2000 s. 522.

¹⁰¹ Holmqvist m.fl. 2002. s. 20:11.

¹⁰² Holmqvist m.fl. 2002. s. 20:12.

¹⁰³ SOU 2007:5 s. 99 (Med hänvisning till prop. 1975:78 s.141 f.).

¹⁰⁴ SOU 1996:173 s. 30.

¹⁰⁵ Norée 2000 s. 323.

¹⁰⁶ Se rättsfallet på s. 35 samt AD 2004 nr 2 i stycke 6.3.1.3.

Gemensamt för all behörig myndighetsutövning är att den ytterst är grundad på lag eller annan författning. Oriktig myndighetsutövning kan också grundas på befogenhetsöverskridande som t.ex. att en polisman företar husrannsakan utan att varken behörig myndighet beslutat därom eller i RB 28 kap 5 § angivna omständigheter föreligger¹⁰⁷. Ett annat exempel på en polisman som överträder sina befogenheter och gör sig skyldig till brott är att en polisman på sin fritid med stöd av sin legitimation omhändertar en person i trakasserisyfte¹⁰⁸. Båda dessa uppgifter kan en polisman med laga stöd genomföra med våld om detta krävs för att genomföra tjänsteåtgärden.

Ett exempel på hur komplicerat ett fall kan bli gällande myndighetsutövning med våld och tjänstefel är fallet Stenungsunds TR 1991-11-19 Mål nr B145/91. I detta mål misstänkte en tjänstefri polisman att hans brorson orsakat skador på hans fritidstomt. Mannen begav sig på sin fritid till brodern för att ”göra viss utredning i saken”. Polismannen tog sig in i broderns trädgård och vägrade lämna denna trots broderns uppmaning. Han tog tag i brodern och begärde att denna skulle följa med till stationen. När brodern vägrade angrep polismannen brodern med våld och fällde honom till marken. Tingsrätten ansåg att polismannen uppträtt i egenskap av polis eftersom polismannen hade skrivit en polisblankett (som han behöll för sig själv senare) där han såg sig som både ”målsägande och polisman” samt att han i sitt agerande rört sig med begrepp som ”skäligen misstanke” och ”fara i dröjsmål”. Brotten som polismannen gjort sig skyldig till var hemfridsbrott (genom att olovligen stanna kvar i trädgården); tjänstefel (när han påbörjade utredningsarbetet som han på grund av jäv inte haft rätt att utföra) och ringa misshandel (när han fällde brodern till marken). PAN yttrade i fallet att polismannen skulle avskedas endast om misshandeln bedömdes som annat än ringa. Domstol bedömde misshandeln som ringa och påföljden stannade på 80 dagsböter¹⁰⁹. Exemplet illustrerar väl hur det kan bli gränsdragningsproblem mellan polismannen som privatperson och i egenskap av polisman.

Som framgår av paragrafens fjärde stycke är brottet tjänstefel subsidiärt till *alla andra brott*, men är ändå det vanligast förekommande brottstypen som handläggs vid landets internutredningsenheter¹¹⁰. Att ett brott som begås under myndighetsutövning betraktas som mer allvarligt framgår tydligt av den stränga straffskalan dvs. böter till fängelse i två år för brott av normalgraden och sex månader till sex års fängelse för grovt brott.

5.2 Relevant praxis om nödvärn och excess

Eftersom nödvärnsrätten gäller för polisman precis som för medborgare i allmänhet, och dessutom är en mycket vanlig invändning av poliser som

¹⁰⁷ Holmqvist m.fl. 2000 s. 20:13.

¹⁰⁸ SOU 2007:5 s. 99.

¹⁰⁹ Exemplet är hämtat ur Norée 2000 s. 327.

¹¹⁰ SOU 2007:5 s. 98.

handlat med våld, och bedömningen i domstol kan se mycket annorlunda ut från fall till fall finns det anledning att se på hur bedömningen av nödvärnsrätten gjorts i ett par fall i praxis där poliser varit inblandade.

Fallet NJA 2005 s. 237 gäller inte en *polisman* i en nödvärnssituation, men HD gör ett par generella uttalanden gällande nödvärn med livsfarligt vapen som är intressant för förståelsen av nödvärnsrätten och användningen av vapen i nödvärnssyfte. Det lite längre avsnittet om ”Polisskotten i Lindesberg” finns medtaget eftersom det tydligt visar på vilka svårbedömda situationer poliser kan ställas inför och hur beslut måste fattas på bara någon sekund, samt svårigheterna att bedöma huruvida en handling skett i nödvärn eller inte.

5.2.1 HD:s beslut 1994-05-09 nr SÖ 119/94 ”Putativt nödvärn”

En polisman jagar vad han tror är en förrymd brottsling. Polis mannen sliter upp bildörren och tror sig uppfatta en rörelse som om personen ska ta fram ett vapen. Polis mannen skjuter personen i benet. Det visar sig sedermera att det inte var något vapen och att det var fel person. Polis mannen döms för grov misshandel i hovrätten och domen vinner laga kraft.

När fråga om polis mannens fortsatta lämplighet som polis man tas upp i Arbetsdomstolen (AD) anser AD att hovrätten gjort en felaktig bedömning i nödvärnsfrågan och AD nödvärnsargumentation leder till resning varpå HD friar polis mannen pga. putativt nödvärn¹¹¹. Domen kommenteras ytterligare under stycket 6.3.1.1 nedan.

5.2.2 NJA 2005 s. 237 ”Livsfarligt vapen”

En person som uppsåtligen huggit en annan person i bröstet med kniv och åtalats för mord har invänt att han handlat i nödvärn eftersom han angripits av den andra personen med kniv. Prövningen gällde om gärningen varit uppenbart oförsvarlig och om den tilltalade svårligen kunnat besinna sig. Den åtalade gjorde gällande att han begått den åtalade gärningen till avvärjande av ett påbörjat brottsligt angrepp. Gärningen var enligt den åtalade, men hänsyn till beskaffenheten av angreppet mot honom, inte uppenbart oförsvarlig och därför att anses som nödvärn enligt BrB 24 kap 1 § och i andra hand nödvärnsexcess enligt BrB 24 kap 6 §¹¹².

HD gör i rättsfallet ett mer generellt uttalande enligt vilket förutsättningarna ska vara sådana att den angripne befinner sig i ett så trängt läge att sådant (dödligt) våld inte klart avviker från vad som behövs för att avvärja

¹¹¹ Man ansåg att polis mannen hade fog för sin uppfattning om att han befann sig i en nödvärnssituation trots att han inte gjorde det.

¹¹² NJA 2005 s. 237 (s. 245).

angreppet, och dels att det brottsliga angrepp som våldet avser att avvärja är direkt livshotande eller annars riktar sig mot något synnerligen viktigt intresse¹¹³. HD konstaterar i domen att det dödliga våld som den åtalade i det specifika fallet utsatt motparten för var uppenbart oförsvarligt eftersom det fanns andra alternativ som att t.ex. fly eller hämta hjälp.

Den försvarlighetsbedömning som skall göras innebär att det våld som används inte får stå i klar disproportion till vad som erfordras för att avvärja den hotande faran. Vidare uttalar HD att det inte får föreligga ett uppenbart missförhållande mellan nödvärnshandlingen och den skada som hotar genom angreppet, men det uppställs däremot inget absolut krav på att gärningen skall vara nödvändig för att avvärja detsamma.

HD hänvisar till BrB 24 kap 1 § förarbeten och konstaterar att en person skall kunna frikännas även om han använt större våld än nöden krävt så länge handlingen inte är att bedöma som uppenbart oförsvarlig.¹¹⁴

5.2.3 Svea Hovrätts avd 12 dom den 8 maj 1980 DB 77 ”Förföljande av brottsling”

Polisberedningen hänvisar i SOU 1982:63 till detta rättsfall där Svea HovR klart uttrycker polismans rätt att använda våld även i de situationer nödvärnet framkallats av polismannen själv genom ett förföljande.

Svea HovR skriver:

”I praxis har antagits att en polisman som förföljer en person som skall omhändertas och därvid blir angripen av denne, har rätt att använda våld och i nödvärn oavsett om polismannen skulle ha kunnat undkomma angreppet genom att avbryta förföljandet.”

Diskussioner kring det lämpliga i att denna form av ”framkallade nödvärnssituationer”, som t.ex. när en polisman upptar ett förföljande, har förts bland annat i Juridisk Tidskrift¹¹⁵. Innan rättsfallet NJA 2005 s. 237 ovan, där den tilltalade fälldes eftersom han använt sig av livsfarligt vapen och tillfogat motparten livshotande skador istället för att fly eller hämta hjälp, var uppfattningen någorlunda klar över att polisman som medborgare i övrigt kan använda sig av nödvärnsrätten även i situationer som var ”framprovocerade” genom förföljande eller hot om våld. Rättsfallet NJA 2005 s. 237 visar dock på osäkerheten i att en polisman utför en åtgärd i egenskap av myndighet med skyddsregler som är utformade för privatpersoner. Rättsfallet NJA 2005 s. 237 nämner ingenting om myndighetsperson i tjänst så hovrättsavgörandet som refererats ovan får antas fortfarande vara gällande.

¹¹³ NJA 2005 s. 237 (s. 247).

¹¹⁴ NJA 2005 s. 237 (s. 245).

¹¹⁵ Norée, Annika. ”Framkallat nödvärn – ett knivigt fall”. Juridisk Tidskrift nr. 2 2005/06.

5.2.4 Göta Hovrätts dom B 949-06 ”Polisskotten i Lindesberg”

I mars år 2005 sköts en 22-årig man ihjäl av en polis vid ett ingripande i Lindesberg. Polis kallades till platsen eftersom mannen under morgonen hade hotat sina föräldrar med kniv. Dagens Nyheter rapporterar att mannen stod på utomhustrappan till familjens hem och plötsligt gjorde ett utfall mot en av de poliser som kommit till platsen. Två av polismännen drog sina tjänstevapen och en av dem avfyrade ett skott som träffade mannen i buken. Mannen avled av skadorna.¹¹⁶

Chefsåklagare Per Lind, Riksenheten för polismål i Göteborg, stämde polismannen för grov misshandel och grovt vållande till annans död. I sin stämmingsansökan till Örebro tingsrätt skrev chefsåklagaren i gärningsbeskrivningen att *”J.J [egen förkortning] har vid myndighets-utövning avlossat skottet mot D.M.F [egen förkortning] i avsikt att skada denne och han har härigenom av oaktsamhet vållat D.M.F [egen förkortning] död. Brotten är grova då de avsett riskabel hantering av livsfarligt vapen.”*

Det fanns olika uppfattningar i målet om var den beskjutne befann sig när han träffades av polismannens avlossade pistolskott. I huvudsak skiljer den avlidnes föräldrars uppfattning sig från polisernas genom att föräldrarna uppgav att den dödade mannen stod på trappan till huset när han sköts medan poliserna uppgav att han sköts när han gjorde ett utfall mot poliserna.¹¹⁷

Polismannen uppgav i huvudsak att när mannen rusade ner från trappan ut på trädgårdsgången siktade polismannen på mannens högra ben, men eftersom kulan rikoschetterade mot grinden träffade den istället mannen i buken. Skadorna i buken orsakade mannens död. Polismannen uppgav att han befunnit sig i en extremt stressad situation och att mannen gjorde ett explosivt utfall emot honom utrustad med en kniv i vardera handen och att mannen bara befann sig några meter ifrån honom när polismannen avlossade det dödande skottet.

Enligt Jan Fredriksson, lärare i taktik- och vapenutbildning vid polishögskolan i Solna, hade det varit tveksamt om avlossandet av skottet varit försvarligt om mannen stått kvar på hustrappan. I situationer som denna med en extremt oförutsebar och farlig människa utrustad med knivar anser Jan Fredriksson att poliserna handlade i enlighet med vad de lärt sig på utbildningen förutsatt att den knivbeväpnade mannen rusade mot polismännen som dessa har beskrivit händelsen.¹¹⁸

Den friande domen överklagades av den avlidne mannens föräldrar. Den 23 februari 2007 friade även Göta Hovrätt polisen från misstanke om dråp och

¹¹⁶ Dagens Nyheter ”Ung man ihjälskjuten av polis” 2005-03-20.

¹¹⁷ Örebro Tingsrätt Dom i mål B 1384-05 s. 24.

¹¹⁸ Örebro Tingsrätt Dom i mål B 1384-05 s. 21.

tjänstefel. Göta Hovrätt valde att dela tingsrättens bedömning och tro på polismannen som intygade om att han kände dödsångest och handlade i nödvärn.¹¹⁹

5.3 Disciplinansvar

Om en arbetstagare uppsåtligt eller av oaktsamhet åsidosätter sina skyldigheter i anställningen och felet inte är ringa får enligt 14 § Lagen om offentlig anställning (LOA) disciplinpåföljd åläggas honom för vad lagen kallar *tjänsteförseelse*. Disciplinpåföljderna är enligt 15 § LOA varning och löneavdrag. Disciplinpåföljder används t.ex. som bestraffning för vådaskott.

Disciplinansvaret, till skillnad från det straffrättsliga ansvaret, avser att reglera förhållandet mellan polismannen som arbetstagare och Rikspolisstyrelsen (RPS) som arbetsgivare. Det är polisens ansvarsnämnd (PAN) som beslutar om eventuella disciplinpåföljder enligt Polis-förordningen 6 kap 13-14 §§.

Om ett brott i tjänsten skulle föranleda både en straffrättslig påföljd och en disciplinpåföljd, dvs. dubbelbesträffning, har lagstiftaren valt att ge den straffrättsliga bedömningen företräde. Om disciplinpåföljd redan har utdömts föranleder detta dock inte något hinder för en straffrättslig prövning eftersom dubbelbesträffning då undviks genom bestämmelserna i BrB 29 kap 5 § och 30 kap 4 § om sådant som ska tas i beaktning vid påföljdsbestämning. Mer om detta nedan.

5.4 Påföljdsbestämning

5.4.1 Hänsyn vid påföljdsbestämningen

När en polisman fälls till ansvar för ett brott får detta ofta även arbetsrättsliga konsekvenser för honom eller henne. Dessa konsekvenser, t.ex. disciplinstraff, uppsägning eller avskedande, skall enligt BrB 29 kap 5 § 1 st 5 p vägas in i straffmätningen när straffet skall utmätas efter brottmålsrättegången. Det krävs inte enligt nämnda paragraf att det är helt klart att detta blir konsekvensen av en fällande dom, utan enligt 5 p räcker det att det finns ”grundad anledning anta att han kommer att drabbas av avskedande eller uppsägning från anställning eller av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning”. Gällande poliser skickar tingsrätten en förfrågan till PAN där man ställer frågan huruvida polismannen kommer att förlora sin anställning vid en fällande dom eller inte. Ett standardsvar från PAN brukar vara att polismannen t.ex. vid misstanke om misshandel kommer att skiljas från sin anställning om han fälls för misshandel av normalgraden men inte om brottet bedöms som

¹¹⁹ Göta Hovrätt Dom i mål B 949-06.

ringa. Enligt PAN är det många gånger svårt att ge ett säkert svar till tingsrätten eftersom PAN i det skedet saknar tillgång till hela förundersökningen.

Domstolen kan även beakta andra omständigheter som att polismannen utsatts för disciplinära följder exempelvis löneavdrag enligt BrB 29 kap 5 § 8 p. Anledningen är att man i möjligaste mån vill undvika dubbel-bestrafning¹²⁰.

Vidare skall enligt BrB 30 kap 4 § domstolen beakta sådana omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse och nämner särskilda omständigheter i BrB 29 kap 5 § som sådana omständigheter. Att en polisman skiljs från sin anställning kan således väga in som grund för att utdöma annan påföljd än fängelse.

Vanligen inhämtar rätten ett förhandsbesked från PAN som beskrivits ovan, men det förekommer undantagsvis att sådana yttranden inte begärs in. Konsekvensen av att rätten ibland inte inhämtar förhandsbesked från PAN, för att det inte anses vara behövligt eller försummas, är att PAN inte får kännedom om och själv kan utreda alla misstankar om misshandel. Genom att domstolen inte inhämtar förhandsbeskedet går de helt enkelt PAN obemärkt förbi.

5.4.2 Äldre lagstiftning – avsättning

Enligt BrB:s ursprungliga lydelse kunde allmän domstol enligt BrB 1 kap 3 §, utöver de i dag gällande påföljderna, även besluta om ”avsättning” vilket innebar att allmän domstol i samband med dom hade möjlighet att besluta att polismannen var olämplig som polis och därför skulle skiljas från sin anställning. Eftersom avsättning hade karaktär av både ett straff och en skyddsavgift, dvs. att skilja den från befattningen som inte fyllde förutsättningarna för en godtagbar tjänsteutövning, hade påföljden avsättning två funktioner som idag är helt åtskilda¹²¹.

I samband med att brottet tjänstefel avkriminaliserades under ämbetsansvarsreformen år 1975 ersattes även den straffrättsliga påföljden *avsättning* med den arbetsrättsliga versionen, nämligen *avskedande*. Vid denna reform hänvisades särskilt till rättssäkerhets- och effektivitetskrav som ställts på den offentliga verksamheten. Tanken var att kriterierna för ett avskedande inte skulle sättas lägre än dem som gällt för avsättning, eftersom högt ställda krav för avskedande anses vara en förutsättning för att kunna värna om den offentliga tjänstens integritet¹²². I och med reformen förlorade skiljandet från anställningen karaktären av straff och blev sedermera ett arbetsrättsligt beslut som slutligt kan prövas av AD. Brottet *tjänstefel* återinfördes dock i svensk lagstiftning år 1989 men påföljden *avsättning*

¹²⁰ Holmqvist m.fl. 2002 s. 20:8.

¹²¹ Norée 2000 s. 321.

¹²² Norée 2000 s. 321.

återinfördes aldrig och frågan om polismans skiljande från anställning är således även fortsättningsvis ett arbetsrättsligt beslut.

Avskaffandet av påföljden avsättning för offentliga tjänstemän som utövar myndighetsutövning har föranlett en viss kritik, även om denna kritik främst står att finna i uttalanden av Statens ansvarsnämnd och någon motion till riksdagen. Till exempel uttalade Statens ansvarsnämnd inför reformen av BrB 20 kap 1 § år 1989 att de ändringar som föreslogs inför reformen inte på långt när de reformkrav som kan ställas och att den ”besvärande dualismen” mellan domstolen som skall bestämma påföljd för brott som en tjänsteman begått och anställningsmyndigheten (t.ex PAN eller Statens ansvarsnämnd) som skall besluta om brottet även skall medföra ett avskedande från tjänsten. Det finns därför i detta uttalande enligt Statens ansvarsnämnd starka skäl för att återinföra det straffrättsliga avsättningsinstitutet för offentliganställda tjänstemän.¹²³

5.5 Ändring av meddelad påföljd

Det finns sedan år 1988 en regel i BrB 38 kap 2a § som gör att rätten i undantagsfall kan utdöma ny påföljd i de fall den arbetsrättsliga utgången har varit av stor betydelse för den straffrättsliga utgången. Enligt lagregelns förarbeten krävs det att domstolen har utgått från en bestämd uppfattning om att gärningsmannen kan komma att bli avskedad eller uppsagd till följd av brottet. Denna utgångspunkt skall sedan ha legat som utgångspunkt vid påföljdsbestämningen och att denna utgångspunkt visat sig vara felaktig¹²⁴. I propositionen har det framhållits att arbetsgivaren inom den offentliga sektorn ofta har stora svårigheter att avge något mera bindande besked om uppsägning eller avskedande, i synnerhet när detta besked kommer från en statlig ansvarsnämnd eftersom dessa beslut kan överklagas till AD¹²⁵. Forum för omprövning är den rätt som först dömt i målet.

Av paragrafens förarbeten framgår tydligt att det endast rör sig om en undantagsregel som skall användas restriktivt, dvs. endast i de fall den arbetsrättsliga frågan har haft stor betydelse i påföljdsfrågan eller straffmätningen och det skulle framstå som närmast stötande för den allmänna rättskänslan om den gamla påföljden fick bestå¹²⁶.

Ett exempel på problematiken runt påföljdsbestämningen är att det inte är ovanligt att PAN:s slutliga besked är annorlunda än det förhandsbesked som lämnas till allmän domstol. Det finns inte heller något som hindrar PAN att bestämma att polismannen inte ska skiljas från sin anställning, efter att dom vunnit laga kraft, med hänsyn till omständigheter som framkommit under huvudförhandlingen. PAN kan i sitt förhandsbesked endast uttala sig om det

¹²³ JuU 1988/89:24 och Motion 1990/91:A601 av Allan Ekström (m).

¹²⁴ Prop 1987/88:120 .s 112.

¹²⁵ Prop. 1987/88:120 .s 112 (T.ex. Statens ansvarsnämnd eller Polisens ansvarsnämnd PAN).

¹²⁶ Prop. 1987/88:120 .s 112.

som framkommit i förundersökningen och genom detta material ta ställning till huruvida polismannen kommer att skiljas från sin anställning vid en fällande dom. Som konsekvens av dessa två, av varandra oberoende, prövningar finns det möjlighet att i den senare prövningen ändra det arbetsrättsliga beslutet som egentligen grundar sig på samma bedömning som den allmänna domstolens beslut i den straffrättsliga delen.

Ett konkret exempel på svårigheten att ändra en påföljd trots att förutsättningarna för påföljden har varit felaktiga visar sig i rättsfallet NJA 1998 s. 55. I rättsfallet hade både tingsrätt och hovrätt dömd en polisman för två fall av misshandel till villkorlig dom, och motiverade utebliven fängelsepåföljd med att PAN tidigare hade meddelat att polismannen skulle förlora sin anställning om han dömdes i huvudsak med åtalet. Efter att allmän domstols dom vann laga kraft avskrev PAN ärendet om avskedande från vidare handläggning. Åklagaren begärde att TR skulle ändra påföljden till fängelse, eller i vart fall villkorlig dom i förening med böter, eftersom grunden för den mildare påföljden grundade sig på ett felaktigt besked från PAN. Tingsrätten anförde att möjligheten att välja villkorlig dom stod och föll med den felaktiga prognosen om polismannens fortsatta anställning och att det därför kunde framstå som stötande att påföljden inte ändrades¹²⁷. Tingsrätten ansåg dock att polismannen genom beslut av länspolismästare mot sin vilja omplacerades från yttre till inre tjänst innebar en kännbar följd av brotten. Tingsrätten ansåg därför att påföljden därför skulle stanna vid villkorlig dom i förening med böter. Hovrätten fastställde tingsrättens beslut och HD meddelade prövningstillstånd. HD upphävde i sin tur tingsrättens och hovrättens domar om ändring av påföljd med hänvisning till att hela den utdömda påföljden måste undanröjas och i sin helhet ersättas med en ny påföljd. Tingsrättens och hovrättens dom, dvs. att låta den villkorliga domen bestå och lägga till ett bötesstraff var därför inte förenlig med paragrafens lydelse menade HD¹²⁸. I det förevarande fallet skulle dock inte heller lösningen att helt undanröja den gamla påföljden för att ersätta den med en ny vara en lösning i enlighet med BrB 38 kap 2a §. Detta eftersom ett undanröjande av den tidigare påföljden, för att åstadkomma en så förhållandevis begränsad påföljdsskärpning, inte skulle ha stått i överensstämmelse med lagrummets grunder, enligt vilket det skall tillämpas bara i sådana fall då det skulle framstå som närmast stötande för den allmänna rättskänslan om den gamla påföljden fick bestå. HD ansåg att det således inte skulle uppfattas som mindre stötande om påföljden ändrades till att även innehålla böter, och därför fick den gamla påföljden bestå.

NJA 1998 s. 55 visar tydligt på svårigheterna att ändra en lagakraftvunnen påföljd som grundat sig på ett felaktigt förhandsbesked från PAN. Situationen kompliceras ofta ytterligare av den långa tidsperioden som går mellan att en dom går genom rättskedjan till hovrätt och sedan tas upp på nytt av tingsrätt i påföljdsfrågan för att gå ett varv till när PAN fattat sitt slutgiltiga beslut om uppsägning eller avskedande, vilket vidare i sin tur kan

¹²⁷ NJA 1998 s. 55 (s. 2).

¹²⁸ NJA 1998 s. 55 (s. 4).

överklagas till AD för handläggning och förhandling något eller några år senare.

5.6 Sammanfattning: Polisman våldsbrott i och utanför tjänsten

En gärnings straffbarhet påverkas i sig inte av att gärningen utförts av en polis, men däremot kan bedömningen av brottet påverkas av att det begåtts under myndighetsutövning. Huruvida ett brott har begåtts av personen i egenskap av polisman, d.v.s. under myndighetsutövning, eller privatperson kan ibland leda till gränsdragningssvårigheter, särskilt eftersom en polisman även under sin fritid är skyldig att självmant ingripa för att trygga den allmänna ordningen och säkerheten inom det polisdistrikt där han eller hon är anställd. De vanligaste brotten en polisman anmäls för vid våldsamma ingripanden är misshandels- och våldsbrott samt tjänstefel. Nödvärns- invändningar är vanligt förekommande i de fall en polisman åtalas för att felaktigt ha använt våld vid ett ingripande eller då för mycket våld anses ha förekommit.

Brott begångna av polisman i tjänst kan leda till både straffrättsliga och disciplinära påföljder där de straffrättsliga har företräde vid risk för dubbelbestraffning.

Vid påföljdsbestämningen tar domstol hänsyn till om polismannen kommer att förlora sin anställning som en konsekvens av våldsbrottet. Till sin hjälp har domstolen ett förhandsbesked från PAN. Det är dock inte säkert att beskedet stämmer överens med det beslut som sedermera fattas av PAN vilket komplicerar domstolens bedömning. I de fall förutsättningarna för den utdömda påföljden har förändrats och att det skulle verka stötande för den allmänna rättsuppfattningen om den fick bestå, kan domstol bestämma ny påföljd. Ett exempel på detta är om en polisman slipper fängelsestraff eftersom domstolen räknar med att polismannen kommer att förlora sin anställning och PAN ändrar inställning i saken och polismannen får behålla sin anställning.

6 Poliser inför domstol och ansvarsnämnd

I media har det beskrivits som i det närmaste omöjligt att fälla en polis för brott begångna i tjänsten. Christian Diesen, professor i processrätt vid Stockholms universitet, tar upp ämnet i skriften ”Likhet inför lagen” där han inledningsvis skriver att man gällande (åklagare och) poliser kan utgå ifrån att dessa behandlas som andra medborgare för brott utanför tjänsten men att det finns en stor problematik gällande brott som begås i tjänsten¹²⁹.

Diesen beskriver den stora diskrepansen mellan anmälda brott i tjänsten och väckta åtal som ett problem, eftersom mindre än en procent av alla anmälningar mot poliser leder till åtal¹³⁰. I sitt påstående hänvisar han till den undersökning som Dagens Nyheter gjort och publicerat 2004-10-29 där undersökningens resultat visade att av de 1132 anmälningar som gjordes mot poliser under år 2003 (främst för misshandel eller tjänstefel) resulterade endast en tredjedel av dem till att förundersökning inleddes och mindre än en procent till åtal¹³¹.

För att kunna ta ställning till huruvida poliser behandlas annorlunda än andra medborgare i rättskedjan krävs en mer detaljerad kunskap i hur rättssystemet fungerar när en polisman misstänks ha gjort sig skyldig till våldsbrott. Nedan beskrivs därför hur rättsprövningsprocessen går tillväga samt vilka konsekvenser en fällande dom i allmän domstol kan få för polismannen när frågan om polismannen är lämplig för fortsatt tjänst eventuellt prövas av PAN och AD i ett senare skede.

6.1 Processen från anmälan till allmän domstol

Bestämmelser om handläggningen av brottsanmälningar och av på annat sätt uppkomna anmälningar mot anställda inom polisen finns i PF 5 kap. Enligt PF 5 kap 1 § 1 p skall ett ärende omedelbart överlämnas till åklagare för prövning om förundersökning skall inledas eller inte, om det till polismyndigheten inkommit en anmälan om att en anställd inom polisen har handlat felaktigt i samband med arbetet eller på något annat sätt handlat felaktigt i sin myndighetsutövning. Detsamma gäller enligt 2 p samma paragraf om någon skadas till följd av polismans ingripande eller skadar sig allvarligt under vistelse i polisarrest.

¹²⁹ Diesen, Christian. ”Om positiv och negativ särbehandling i straffprocessen”. 2005. s. 251.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid.

I PF 5 kap 1 § 3 p finns även medtaget en generalklausul som stadgar att alla fall där det kan bli fråga om att inleda förundersökning mot någon som är anställd inom polisen för brott som har samband med arbetet omedelbart skall överlämnas till åklagare d.v.s. sedan 1 jan 2005 till Åklagarmyndighetens Riksenhet för polismål med enheter i Stockholm, Göteborg och Malmö. Undantag från dessa regler om överlämningskyldighet finns i paragrafens andra stycke som undantar mindre allvarliga brott mot trafikförordningarna. I PF 5 kap 2 a § har det lagts till en bestämmelse som stadgar att det skall finnas särskilda enheter inom polisorganisationen för utredning av ärenden om huruvida anställda inom polisen gjort sig skyldiga till brott i samband med arbetet, eller på annat sätt handlat fel i sin myndighetsutövning. Internutredningsenheter finns därför idag inom varje åklagarmyndighet d.v.s. i Stockholm, Göteborg, Malmö, Umeå, Västerås och Linköping samt två utredare baserade i Växjö. I juli 2006 tjänstgjorde sammanlagt 34 utredande poliser och 12 administrativ personal vid internutrednings-enheter¹³².

Gällande brott som polisman har begått på fritiden och som inte har samband med tjänsten finns regler i PF 5 kap 6 §. Enligt huvudregeln skall även dessa brott omedelbart överlämnas till åklagare för beslut om förundersökning skall inledas eller inte, men undantag görs om polismyndigheten själv beslutar att inleda förundersökning. Enligt paragrafens andra stycke skall dock alltid beslut om nedläggning av sådan förundersökning fattas av åklagare.

I Rikspolisstyrelsens allmänna råd om handläggningen av anmälningar mot anställda inom polisen (FAP 403-2) erinrar rikspolisstyrelsen om vikten av att polismyndigheterna uppmärksammar och fullgör skyldigheten att till åklagare omedelbart lämna över ärenden i sådana fall där en person har fått en allvarlig skada antingen genom något som en anställd inom polisen har gjort i tjänsten eller under sin vistelse i arresten.

Om åklagaren beslutar sig för att inleda en förundersökning i ett sådant ärende som beskrivits ovan blir han eller hon förundersökningsledare i detta ärende och ger fortsättningsvis direktiv för utredningens bedrivande fram till målet tas upp av allmän domstol¹³³. Generellt är regeln att de polismän som skall utreda misstankar mot andra polismän bör vara på största möjliga tjänstemässiga avstånd från dessa. Således är det en sanning med modifikation att polisen utreder sina egna brott¹³⁴.

I de fall åklagaren beslutar att inte inleda förundersökning, lägga ner en förundersökning eller inte väcka åtal återgår ärendet till polismyndigheten som ska ta ställning till om det finns anledning att överlämna ärendet till PAN eller Statens ansvarsnämnd¹³⁵. Mer om PAN och Statens ansvarsnämnd följer nedan i stycke 6.2.

¹³² SOU 2007:5 s. 95.

¹³³ SOU 2007:5 s. 89.

¹³⁴ Norée 2000. s. 303.

¹³⁵ SOU 2007:5 s. 90.

6.2 PAN - Personalansvarsnämnden vid Rikspolisstyrelsen

6.2.1 Ansvarsnämndens uppgifter

PAN handlägger frågor om skiljande från anställning på grund av personliga förhållanden, disciplinansvar, åtalsanmälan och avstängning¹³⁶. Undantag från de ärenden som PAN handlägger är gällande dem som är anställda genom beslut av regeringen, som t.ex. anställningen av länspolismästare. Dessa handläggs istället av Statens ansvarsnämnd.

PAN publicerar varje år en rapport med en redogörelse för sin verksamhet med korta referat av de ärenden som nämnden prövat under det gångna året. PAN inrättades den 1 juni år 1987 och övertog då från länsstyrelserna uppgiften att pröva frågor om tjänsteansvar avseende flertalet anställda inom polisväsendet¹³⁷. Rikspolischefen är nämndens ordförande och i övrigt består nämnden av en chefsjurist, fyra andra särskilt utsedda ledamöter och två personalföreträdare. Vid handläggning av ärenden som gäller anställda inom Säkerhetspolisen eller Rikskriminalpolisen ingår också säkerhetspolischefen respektive rikskriminalchefen i nämnden¹³⁸.

Nämnden ansvarar för ovan nämnda frågor i de fall de gäller anställda vid Rikspolisstyrelsen, de lokala polisorganisationerna och Statens kriminaltekniska laboratorium.

6.2.2 Anhängiggörande av ärenden hos nämnden

Om det uppkommer en fråga som PAN har att pröva är den myndighet som den anställde lyder under tvungen att anmäla detta till PAN. Detta betyder att det åligger myndigheten att anmäla alla frågor som myndigheten får kännedom om i de fall det gäller fråga om anställd som förfarit på ett så klandervärt sätt att det finns anledning att i PAN ta upp en fråga om skiljande från anställningen eller om disciplinär bestraffning¹³⁹. Den myndighet som arbetstagaren lyder under sköter utredningen i ärendet och överlämnar efter utredningen utredningsmaterial till PAN där det även framgår hur myndigheten ser på det uppkomna fallet¹⁴⁰.

Utöver polismyndigheterna kan även riksdagens ombudsman (JO) och Justitiekanslern (JK) anmäla händelser till PAN, däremot kan inte klagomål

¹³⁶ SOU 2007:5 s. 101.

¹³⁷ Personalansvarsnämnden vid Rikspolisstyrelsen. ”Verksamhetsrapport med referat av ärenden”. 2006. s. 6.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Personalansvarsnämnden vid Rikspolisstyrelsen 2006. s. 7.

¹⁴⁰ Ibid.

från enskilda tas upp till prövning av nämnden¹⁴¹. Ärenden kommer ofta till nämndens kännedom genom att allmän domstol i ett brottmål som gäller en anställd inom polisväsendet begär yttrande av nämnden gällande frågor om huruvida polismannen kommer att skiljas från sin anställning i det fall han döms för det brott som han står åtalad för.

När ett ärende hamnat hos nämnden beslutar ordföranden huruvida förfarande inför nämnden skall inledas eller inte. I de fall en domstol begär yttrande från nämnden inhämtar nämnden först i sin tur ett yttrande från den berörda polismyndigheten, och i förekommande fall den åtalades arbetsgivarorganisation. Yttrande från polismyndigheten kan exempelvis innehålla historik över hur den åtalade skött sitt arbete, om han fått många klagomål eller liknande.

Ärenden i nämnden avgörs efter föredragning där arbetstagaren, den berörda polismannen, har möjlighet att personligen närvara och ge sin syn på saken.

6.3 Arbetsdomstolen

När dom från allmän domstol vunnit laga kraft, PAN har sagt sitt och den berörda polismannen överklagat eventuellt beslut om uppsägning eller avskedande, hamnar ärendet hos AD. AD skall ta ställning i den *arbetsrättsliga tvisten* och är således inte bunden av domen eller domskälen i det beslut som tagits av allmän domstol i den straffrättsliga frågan. Som redovisas nedan tar AD inte sällan ställning även i den straffrättsliga ansvarsdelen. Parter i AD består av å ena sidan staten genom RPS och andra sidan den enskilde polismannen oftast företrädd av Svenska Polisförbundet.

När ett beslut från PAN överklagas till AD kan AD till grund för sitt arbetsrättsliga beslut pröva ansvarsfrågan på nytt på civilrättslig grund, och som en konsekvens av detta göra en helt egen ny bevisvärdering. Som exemplifieras i domarna nedan, får den nya prövningen inte sällan som konsekvens att AD uttalar sig om huruvida allmän domstol har fattat ett korrekt eller felaktigt beslut i den straffrättsliga frågan samt bestämma huruvida domen från allmän domstol ska ligga till grund för beslut i AD eller inte. Det bör dock tilläggas att detta sker utan att domstolen genomför en ny brottmålsprocess och att domen i AD naturligtvis inte påverkar det tidigare utslaget i allmän domstol.

AD gör en prövning genom att på nytt höra den i allmän domstol tilltalade samt ibland målsägande och eventuella vittnen, sakkunniga etc. Anledningen är att AD gör en civilrättslig prövning enligt lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister och inte är bunden av samma processrättsliga regler som allmän domstol. Detta innebär att en polisman kan fällas och frias för samma gärning i två olika domstolar.

¹⁴¹ Personalansvarsnämnden vid Rikspolisstyrelsen 2006. s. 7.

6.3.1 Avgöranden i Arbetsdomstolen

I detta avsnitt redovisas fyra rättsfall från AD med referat och egna sammanfattande kommentarer som är viktiga för förståelsen av problematiken med möjligheten att göra skilda bedömningar gällande skuldfrågan i olika rättsinstanser. Rättsfallen har valts ut för att de klart tydliggör hur ledamöterna i AD anser sig tvungna att skapa sig en egen uppfattning i den straffrättsliga delen för att kunna ta ett välgrundat beslut i frågan om polismannens fortsatta lämplighet som polisman. Det skall också sägas att det är i relativt sällsynt förekommande fall AD gör så pass klara och tydliga ställningstaganden i skuldfrågan som i dessa fall, vilket också är anledningen till att just dessa fall valts ut och refererats närmare nedan.

6.3.1.1 AD 1991 nr 76 – AD:s bedömning leder till resning

Parter:

Polisman mot Staten genom RPS

En polisman avlossade under tjänsteutövning ett skott med sin tjänstepistol mot en man som han trodde var en förrymd brottsling och tillfogade denne kroppsskada. Den skjutne mannen visade sig dock vara någon helt annan. Frågan AD tog ställning till är huruvida det fanns grund för avskedande av polismannen.

Enligt gärningsbeskrivningen hävdade åklagaren i Stockholms TR att polismannen hade gjort sig skyldig till grov misshandel genom att avlossa skottet. Detta dels eftersom polismannen tillfogade motparten avsevärd sveda och värk i höften, nervskador i vänster ben samt tarmskador och dels för att gärningen, som förövades med skjutvapen, var av livsfarlig art.

Stockholms TR dömde polismannen för grovt vållande till kroppsskada till fängelse i sex månader.

Svea Hovrätt ändrade domen den 3 maj 1989 till grov misshandel och fängelse i ett år. HD lämnade inte prövningstillstånd och HovR dom vann därför laga kraft.

Den 20 dec. 1989 beslutade PAN vid RPS att avskeda polismannen och skrev i sin motivering:

”Det är av synnerlig vikt att polisman åtnjuter allmänhetens förtroende. En förutsättning för detta är att polismännen är oförvitliga. Det brott [polismannen] gjort sig skyldig till är inte förenligt med de höga krav som måste ställas på polismän. [Polismannen] har genom vad som förevarit visat att han är uppenbart olämplig att inneha anställning som polisman.”¹⁴²

¹⁴² AD 1991 nr 76 s. 439.

Polismannen yrkade att AD skulle ogiltigförklara avskedandet med hänvisning till att han, som han tidigare hävdade i tingsrätten och hovrätten, haft laga befogenhet till det våld han använt samt även att han handlade i nödvärn. AD ogiltigförklarade i dom den 19 juni 1991 beslut om avskedande av polismannen.

AD konstaterade att hovrätten dömde polismannen i enlighet med gärningspåståendet för grov misshandel mot polismannens nekande och AD ställde därför frågan vilken betydelse hovrättens dom skulle tillmätas i arbetstvisten. AD konstaterade även att enligt tidigare avgöranden har AD uttalat att ”... *den allmänna domstolens bedömning i brottmålet bör tillmätas betydande bevisverkan i arbetstvisten*”.¹⁴³

AD gjorde vidare sin egen bedömning av huruvida en putativ nödvärnssituation hade förelegat eller inte, med hänvisningar till tidigare hovrättsavgöranden samt uttalanden av straffrättsprofessor Nils Jareborg. AD kom efter detta fram till att uppsåtsrekvisitet i straffbudet inte skulle anses vara uppfyllt om gärningsmannen trodde att förhållandena var sådana att de om de förelåg skulle göra hans gärning straffri på grund av nödvärnsrätt. AD hänvisade även till fallet NJA 1990 s. 210 där HD konstaterat att åklagaren bör ha en något lättare bevisbörda när det gäller ifrågasättande av nödvärnsinvändningar och att allmän domstol därför felaktigt har gått på åklagarens linje.

Att AD ansåg hovrättens bedömning vara felaktig framgår tydligt där AD skriver: ”*Tvärtom synes den mest närliggande bedömningen vara att [polismannen] uppgifter är riktiga, i varje fall på så sätt att orsaken till att han sköt var att han uppfattade sig som allvarligt hotad och, följaktligen, att han inte skulle ha skjutit om han inte hade uppfattat situationen på det sättet*”. AD ansåg därför att hovrättens beslut var felaktigt och att polismannen inte kunde dömas för misshandel eftersom hans (nödvärns-) handlande inte kunde anses ha varit *uppenbart oförsvarligt* och saknade uppsåt.¹⁴⁴

Efter att AD hade gjort sin bedömning av nödvärnsinvändningen och ”friat” polismannen (dvs. en andra *straffrättslig* bedömning) beviljade HD resning i målet och friade även polismannen i den straffrättsliga bedömningen¹⁴⁵. AD hade således rätt i att hovrätten gjort en felaktig bedömning i nödvärnsfrågan och tack vare att AD gick utöver sin kompetens och, utan att genomföra ett nytt brottmålsförfarande, gjorde en egen straffrättslig bedömning kunde det felaktiga straffrättsliga beslutet rättas till.

Egen kommentar:

Prövningen, både i allmän domstol och i AD, är intressant eftersom samtliga rättsinstanser argumenterade kring samma händelse men utefter olika

¹⁴³ AD 1991 nr 76 s. 440.

¹⁴⁴ AD 1991 nr 76 s. 443 f.

¹⁴⁵ HD beslut 19940509 nr SÖ 119/94.

regelverk, d.v.s. både straffrättsliga och civilrättsliga. AD gjorde en helt egen tolkning av händelsen och BrB:s regler om nödvärn ur straffrättslig synvinkel utan att vara bundna av de processrättsliga regler som binder den allmänna domstolen till ett speciellt förfarande. AD ”friade” således polismannen från anklagelser om samma brottsliga gärning som allmän domstol tidigare fällde honom för.

Riktigheten i rättsfallet kan ifrågasättas ur rättssäkerhetssynpunkt, även om det i detta fall verkar som om AD:s argumentation ledde till en ”korrekt” bedömning av HD när målet beviljades resning och återupptogs i allmän domstol.

6.3.1.2 AD 1992 nr 82 – AD anser att bevisning saknas

Parter:

Vaktkonstapel genom Statsanställdas förbund mot staten genom RPS

I juli år 1989 åtalades en vaktkonstapel¹⁴⁶ vid Göteborgs TR för två misshandelsbrott som skulle ha begåtts när han var i tjänst i en polisarrest. Enligt åklagaren tillfogade vaktkonstapeln uppsåtligen en i polisarresten intagen person en fraktur i vänster handled genom att vaktkonstapeln vred hans vänstra hand. Vaktkonstapeln tillfogade även enligt åklagaren uppsåtligen en annan person smärta och svullnad i höger hands fingrar genom att han kramade om dessa. Vaktkonstapeln bestred ansvar.

Göteborgs TR ansåg att det inte var visat att vaktkonstapeln uppsåtligen hade gjort sig skyldig till något av de påstådda brotten men Hovrätten för Västra Sverige dömde vaktkonstapeln för misshandel gällande den förstnämnda händelsen och ringa misshandel för den andra, till villkorlig dom och 60 dagsböter.

Vaktkonstapeln avskedades av PAN från sin tjänst på grund av att han dömdes för misshandel av normalgraden.

Vaktkonstapeln vände sig till AD för att få beslutet om avskedande upphävt.

Genom Statsanställdas förbund hävdade vaktkonstapeln i första hand att han inte gjort sig skyldig till något av de misshandelsbrott som hovrätten dömde honom för. AD utredde därför i vilken mån hovrättens dom skulle ligga till grund för avskedandet av vaktkonstapeln och AD ansåg sig därför tvungen att bedöma frågan om det i målet förekommit något som medför att brottmålsdomens materiella innehåll och därmed dess bevisverkan i arbetstvisten måste sättas i fråga¹⁴⁷. AD gjorde en annorlunda bedömning av det läkarutlåtande som skrevs efter att målsäganden uppsökt läkare för smärtor i handleden. AD ansåg därför, med utgångspunkt i läkarutlåtandet, att det ansågs helt osannolikt att den fraktur som konstaterats efter

¹⁴⁶ Anställd vid personintag/arrestvakt med våldsbefogenheter enligt polislagen.

¹⁴⁷ AD 1992 nr 82 s. 514.

händelsen i arresten skulle ha varit orsakad av det handledsgrepp vaktkonstapeln utsatte målsäganden för.

AD konstaterade: ”Enligt arbetsdomstolens mening saknas det följaktligen bevisning som gör det ens sannolikt att den ifrågavarande frakturen i [målsägandens] handled uppkommit till följd av det våld som [vaktkonstapeln] enligt uppgifter brukat mot [målsäganden].”¹⁴⁸

AD konstaterade vidare att utredningen inte styrkte att vaktkonstapeln gjort sig skyldig till misshandelsbrott och därför ansåg AD att det inte gick att lägga hovrättens dom till grund för bedömningen om avskedandet av vaktkonstapeln. AD ogiltigförklarade på dessa grunder avskedandet av vaktkonstapeln.

Egen kommentar:

I detta mål skrev AD att det efter bedömning följaktligen ”saknas bevisning” för att det ens skulle anses sannolikt att den ifrågavarande frakturen skulle ha varit orsakad av vaktkonstapeln. AD lägger således ett eget, klart straffrättsligt, beslut till grund för upphävandet av avskedandet.

6.3.1.3 AD 2004 nr 2 – Fråga om polisman agerat i myndighetsutövning och i nödvärn

Parter:

Polisman genom Svenska polisförbundet mot Staten genom RPS

Polismannen misshandlade enligt åklagarens gärningsbeskrivning i Skellefteå kommun under sin fritid en person genom att tilldela denne två slag i ansiktet och även en annan person genom att tilldela denne två slag mot huvudet. Polismannen misshandlade även en tredje person genom att fälla honom till marken och slå honom med minst fyra slag mot huvudet samt tilldela en fjärde person ett slag mot i ansiktet. Utöver misshandeln yttrade polismannen enligt åklagaren även ”Rör ni er slår jag ihjäl er”. Polismannen var inte i tjänst vid tillfället. Polismannen invände att han handlade i nödvärn.

TR skrev i sin dom att polismannens invändning om nödvärn i de olika situationerna vederlagts av utredningen¹⁴⁹. TR fann att polismannen gjort sig skyldig till misshandel av två av målsäganden och även för olaga hot av två av målsäganden. Polismannen dömdes därför av TR för misshandel och olaga hot. TR stannade dock vid villkorlig dom med beaktande av att polismannen enligt PAN skulle komma att skiljas från sin anställning vid en fällande dom.

PAN beslutade i december 2002 att polismannen skulle avskedas på grund av att han dömdes för misshandel och olaga hot.

¹⁴⁸ AD 1992 nr 82 s. 516.

¹⁴⁹ AD 2004 nr 2 s. 5.

Polismannen yrkade genom Svenska polisförbundet att AD skulle ogiltigförklara beslut om avskedande eftersom han nekade till att ha begått något brott.

I AD prövades om det förelåg grund för avskedande, alternativt uppsägning av polisman som dömts för misshandel och olaga hot till villkorlig dom mot sitt nekande. Polismannen förnekade både i brottmålet och arbetstvisten gärningspåståendena i vissa delar, och i övrigt hävdade han att han hade handlat i nödvärn.

Samtliga personer utom en som hördes i TR hördes på nytt i AD. Efter att dessa personer hörts på nytt skrev AD att det inte var möjligt att med säkerhet slå fast vem eller vilka av de inblandade personerna som var trovärdiga eller ej, och mot den bakgrunden menade AD att målsägandens uppgifter måste bedömas med stor försiktighet vid prövningen av om polismannen gjort sig skyldig till de gärningar som påstås¹⁵⁰.

Polismannen framförde den aktuella kvällen, trots att han inte var i tjänst, misstankar mot en av målsäganden om att denne var påverkad av narkotika, vilket denne även uppfattade som ett *polisingripande*. Detta polisingripande fann både AD och tingsrätten olämpligt, inte minst med tanke på att polismannen själv var påverkad av alkohol.

Med hänsyn till vad som angavs om osäkerheten i målsägandens uppgifter ansåg AD att polismannens uppgifter borde tas för goda och därför utgick således AD ifrån att målsägande A fick ett slag med öppen hand över näsan och munnen när polismannen ville hindra denne från att närma sig honom. AD skrev att *”Till skillnad från tingsrätten finner Arbetsdomstolen därför inte att det är styrkt att [polismannen] har gjort sig skyldig till misshandel av [målsägande A]”*.

AD gjorde vidare sin egen straffrättsliga bedömning av huruvida polismannen hade uppsåt att framkalla allvarlig fruktan hos målsäganden. AD konstaterade att polismannen uttryckte sig på det sätt om åklagaren påstått och att det i och för sig var att bedöma som olaga hot. AD resonerade vidare dock vidare kring huruvida polismannen ändå kunde undgå ansvar för gärningen pga. nödvärn, putativt nödvärn eller nödvärnsexcess samt att åklagaren måste frambringa så mycket bevis så att invändningen om nödvärn framstod som obefogad. Det sistnämnda skall ske om en tilltalad i ett brottmål gör en nödvärnsinvändning som inte är uppenbart verklighetsfrämmande¹⁵¹. AD menade att det framkommit olika uppgifter om i vilket skede av händelseförloppet polismannen fällde det aktuella uttalandet och att utredningen inte gav något säkert besked om huruvida det pågick något egentligt slagsmål eller förekom något överhängande hot mot polismannen.

¹⁵⁰ AD 2004 nr 2 s. 10.

¹⁵¹ Se NJA 1990 s. 210 ovan under avsnitt 4.1.1.

Enligt AD fanns det dock inte heller någon utredning som visade att polismannens påstående om att målsäganden fortsatt slagsmålet var felaktig, och därför ansåg AD att polismannens agerande i sammanhanget skedde i nödvärn och att han därför inte gjorde sig skyldig till straffbart olaga hot.¹⁵²

Liksom med åtalet gällande olaga hot gjorde AD en straffrättslig bedömning av åtalet för misshandel vid samma händelse. I tumultet rörde sig en av målsäganden med ett föremål höjt i handen (som visade sig vara en mobiltelefon) och när personen var någon meter från polismannen fälde polismannen honom till marken. AD gjorde bedömningen att det var osannolikt att målsäganden hade för avsikt att angripa polismannen men att polismannen kunde ha uppfattat det som att han befann sig i en nödvärnssituation. AD diskuterade vidare huruvida det våld som polismannen använde var uppenbart oförsvarligt vilket besvarades jakande. AD gjorde vidare en prövning av om polismannen ändå skulle undgå ansvar genom att han svårligen kunnat besinna sig men kom fram till att det våld som polismannen utövade var onödigt kraftigt, särskilt med tanke på att målsäganden var ”spensligt byggd” och polismannen hade två civilklädda polismän i sin omedelbara närhet som kunde assistera vid ett eventuellt gripande. Därför skulle polismannen enligt AD inte heller anses undgå ansvar för misshandel på den grunden att han vid tillfället svårligen kunde besinna sig.

AD avslutar: *”Till skillnad från tingsrätten har Arbetsdomstolen inte funnit styrkt att [polismannen] gjort sig skyldig till straffbart olaga hot eller att han haft uppsåt till att misshandla [målsäganden]. Beträffande åtalet för misshandel av [målsäganden] har Arbetsdomstolen, till skillnad från tingsrätten, bedömt att [polismannen] uppfattat att han var i en nödvärnssituation och att han därför inledningsvis hade rätt att avvärja det som han trodde var ett angrepp från denne. Enligt Arbetsdomstolen har [polismannen] dock tillgripit våld mot [målsäganden] i sådan utsträckning att nödvärnshandlingen framstår som uppenbart obefogad. Omständigheterna var enligt Arbetsdomstolen inte heller sådana att [polismannen] kan undgå ansvar för gärningen för att han svårligen kunnat besinna sig.”*

Mot bakgrund av AD:s bedömning av de gärningar som lagts polismannen till last, vilka varit *förmildrande* för honom jämfört med TR dom ogiltigförklarade AD avskedandet och även det alternativa yrkandet om uppsägning.

Egna kommentarer:

I detta fall bör det påpekas att polismannen uppträdde på ett sätt som kunde uppfattas som om han agerade i egenskap av myndighetsperson, genom att han framförde misstankar om att målsäganden var påverkad av narkotika. Allmän domstol ansåg att polismannen uppträdde på ett sätt som kunde uppfattas som att han agerade i egenskap av polis, trots att han inte var i

¹⁵² AD 2004 nr 2 s. 12.

tjänst och var påverkad av alkohol. Exemplet visar på problematiken kring att det är hur själva ingripandet genomförs som ligger till grund för bedömningen om huruvida ingripandet genomfördes av en person i egenskap av polis eller privatperson. I detta fall var polismannen berusad och det är osannolikt att personer runt honom skulle ha uppfattat honom som polisman i tjänst, men eftersom poliser enligt PF är skyldiga att ingripa även på fritiden är situationen tankeväckande.

AD gjorde en ny straffrättslig bedömning av huruvida polismannen kunde ha befunnit sig i en nödvärnssituation eller inte, och grundade bedömningen på osäkerheten i bevisvärdet i målsägandens redogörelser. AD kom, till skillnad från tingsrätten, fram till att polismannen visst befann sig i en nödvärnssituation men använde mer våld än nöden krävde, vilket inte heller kunde ursäktas med hänvisning till att han svårligen kunde besinna sig. Eftersom AD enligt sin bedömning ansåg att polismannen delvis handlade i nödvärn hade han inte gjort sig skyldig till så grova brott som han dömts för vilket innebar att polismannen fick behålla sin anställning.

6.3.1.4 AD 2006 nr 85 – Ytterligare en straffrättslig bevisprövning av Arbetsdomstolen

Detta fall skiljer sig ifrån de övriga i det att fallet inte rör en polisman i tjänst eller att det ens uppfattats som om polismannen agerat under myndighetsutövning. Däremot visar AD:s dom, som fallen ovan, väldigt väl hur AD gör ytterligare en straffrättslig bedömning av en händelse där en polisman redan av allmän domstol fällts till ansvar för en våldshandling.

Parter:

Polisman genom Svenska Polisförbundet mot staten genom RPS

Polismannen dömdes för grov kvinnofridskränkning i februari 2004 av Hovrätten för Västra Sverige till villkorlig dom och 100 dagsböter. HD lämnade inte prövningstillstånd och domen vann laga kraft.

PAN vid RPS beslöt i juli 2005 att avskeda polismannen med hänvisning till hovrättens lagakraftvunna dom.

AD prövade frågan om det förelegat laglig grund för avskedandet.

Grunden för yrkandet om ogiltigförklarande av avskedandet var att polismannen hävdade att han inte hade gjort sig skyldig till den brottslighet han dömdes för.

AD avgjorde saken efter huvudförhandling under vilken polismannen, polismannens hustru, hustruns dotter och hustruns väninna samt två läkare hördes under sanningsförsäkran. AD gjorde således en egen bedömning av om polismannen hade gjort sig skyldig till den brottslighet (grov kvinnofridskränkning) som han dömdes för i hovrätten. AD konstaterade att i hovrättens lagakraftvunna dom fälldes polismannen till ansvar för

misshandel, hot och ofredande riktade mot hans hustru i linje med åklagarens gärningsbeskrivning där det framgick att polismannen under ett stort antal tillfällen misshandlat sin hustru och ofredat samt hotat henne med ”brottslig gärning”.

Polisförbundet framhöll att den huvudsakliga bevisningen i brottmålsprocessen bestått av uppgifter som hustrun lämnat vid polisförhör under förundersökningen och att dessa uppgifter varit överdrivna och missvisande. Polisförbundet hävdade att den bevisning som legat till grund för hovrättens dom inte varit tillräcklig för att fälla polismannen till ansvar för grov kvinnofridskränkning.

AD ansåg att (med anledning av det ovan anförda) domstolen hade att pröva Polisförbundets invändning om att polismannen inte hade gjort sig skyldig till den aktuella brottsligheten och om det förekommit något som medfört att brottmålsdomens materiella innehåll och bevisverkan i arbetstvisten måste sättas i fråga.¹⁵³

Polismannens hustru valde att inte svara på några frågor under brottmålsrättegången men valde under huvudförhandlingen i AD att svara på frågor under sanningsförsäkran. I AD hävdade polismannens hustru att hon inte utsatts för misshandel utan att det rört sig om ”ofrivilliga rörelser” som bestått i att polismannen ”vevat runt” med armarna och ramlat över henne när han varit berusad, samt att hon inte mindes de specifika händelser hon uppgav i polisförhören inför brottmålsförhandlingen¹⁵⁴. AD ansåg dock att den bevisning som förebringats i AD inte gav anledning att ifrågasätta den bedömning som hovrätten gjort i sin lagakraftvunna dom. Vid den fortsatta prövningen utgick därför AD ifrån att polismannen hade gjort sig skyldig till den brottslighet som han fällt till ansvar för av hovrätten.

AD beslutade efter egen prövning att Polisförbundets/polismannens begäran om ogiltigförklaring av avskedandet skulle avslås.

Egna kommentarer:

Relevansen av rättsfallet i detta sammanhang kan diskuteras, men det finns ändå omständigheter i fallet som är relevanta för en diskussion om de lämpliga i att en polismans våldshandling prövas av två, av varandra oberoende, rättsinstanser.

Liksom i ett par av rättsfallen ovan gjorde AD en egen straffrättslig prövning om huruvida polismannen gjort sig skyldig till den brottslighet han dömts för eller inte. Fallet är intressant eftersom det visar att systemet för ansvarsutkrävande av polismans våldshandlingar ger AD möjlighet att göra om en ”brottmålsförhandling” flera år efter förhandling i allmän domstol. I denna andra domstolsförhandling är det AD som tar in målsägande, vittnen och sakkunniga för att bedöma om den dömde verkligen hade gjort sig

¹⁵³ AD 2006 nr 85 s. 6.

¹⁵⁴ AD 2006 nr 85 s. 7.

skyldig till brottsligheten och om den dömde fortfarande anses vara ”oförvitlig” och är lämplig att fortsätta sitt arbete som polis.

6.3.2 Arbetsdomstolens sammansättning

Som framgår av AD:s avgöranden är det inte sällan AD gör en andra straffrättslig bedömning av lagakraftvunna domar från de allmänna domstolarna. Detta har föranlett en hel del kritik, framför allt från RPS som starkt ifrågasatt AD:s kompetens att avgöra straffrättsliga frågor eftersom AD:s sammansättning vid arbetsrättsliga beslut består av representanter från arbetsgivarsidan och fackliga företrädare som företräder arbetstagaren¹⁵⁵. Arbetsdomstolens ordförande är dock jurist.

6.4 Sammanfattning: Poliser inför domstol och ansvarsnämnd

En polismanns våldshandling bedöms av flera olika internutredningsenheter, nämnder och rättsinstanser. När en polisman misstänks för brott, eller anmälan kommer in till polismyndigheten skall anmälan omedelbart överlämnas till åklagare på Åklagarmyndighetens Riksenhet för polismål där åklagare tar ställning till huruvida förundersökning skall inledas eller inte. Förundersökningen bedrivs av poliser med största möjliga tjänstemässiga avstånd från den misstänkte. Om brottsmisstanken leder till åtal görs bedömningen av allmän domstol som för brott begångna av civila. Leder saken till fällande dom tar PAN ställning till om polismannen skall skiljas från sin anställning och vid en friande dom återlämnas ärendet till PAN som tar ställning till disciplinära påföljder för händelsen.

Problem kan uppstå när polismannen, ofta företrädd av polisfacket, överklagar ett beslut om avskedande och bedömningen görs av AD. AD skall endast ta ställning till den arbetsrättsliga frågan men gör inte sällan en egen prövning även i den straffrättsliga frågan. Detta kan leda till att AD gör en annan uppfattning gällande, t.ex. att polismannen är oskyldig till det han dömts för, än den som vunnit laga kraft i allmän domstol. En polisman kan om ärendet går så långt dömas och frias för samma gärning.

¹⁵⁵ Norée 2000. s. 335

7 Analys

Som beskrivits i inledningen är syftet med uppsatsen att så långt som möjligt utreda huruvida det finns en balans mellan samhällets krav på poliskårens effektivitet, polismannens våldsbefogenheter för att kunna fullfölja sin tjänsteplikt och rättssystemet för ansvarsutkrävande av polismans våldshandling. Jag kommer även att diskutera huruvida det kan anses att en polisman ibland fälls och frias för samma våldshandling, samt ta ställning till vilka åtgärder som är lämpliga att vidta för att lösa eventuella problem i förfarandet.

För att kunna motivera en inskränkning av medborgarnas grundlagsstadgade skydd mot påtvingade kroppsliga ingrepp krävs att samhället kan erbjuda en rättssäker prövning av en polismans våldshandling, i de fall han misstänks ha felaktigt använt sig av, eller överskridit, sin våldsbefogenhet. Både poliser och deras motparter känner sig ofta orättvist behandlade av ett komplicerat system för laga våldsanvändning, utredning, ansvarsutkrävande av poliser och olika, ibland direkt motsägande varandra, juridiska bedömningar av samma händelse.

Inledningsvis kan det vara värt att påpeka att det inte är särskilt underligt att poliser anmäls för våldshandlingar i större, eller till och med mycket större, utsträckning än medborgare i allmänhet eftersom det med tanke på hur lagstiftningen är utformad både är en plikt och en del av arbetet att ge sig in i och kontrollera våldsamma situationer. Polisens våldsanvändning är en mycket svår balansgång mellan samhällets krav på säkerhet, effektivitet och brottsbekämpning ställt mot den allvarliga inskränkning i de grundläggande fri- och rättigheterna det innebär att bli bemött med våld och tvingad att utföra en handling mot sin vilja under våld eller hot om våld.

För att kunna utföra de uppgifter och plikter som uppräknas i PL 1-2 §§ har den svenska polisen som enda myndighet ett maktmedel i form av våldsbefogenhet till sitt förfogande. Poliser som möter våld från någon som t.ex. ska gripas kan använda våld med stöd av sin laga befogenhet eller under åberopande av nödvärn. Åberopandet av nödvärnsrätten innebär att även våld som är oförsvarligt får brukas så länge det inte anses vara *uppenbart oförsvarligt*. Regleringen av polisens våldsanvändning är dock långt ifrån okomplicerad och kan skapa stora gränsdragningsproblem för den enskilde polismannen i en pressad situation där han eller hon förväntas kunna skilja på försvarligt, oförsvarligt och uppenbart oförsvarligt våld.

Många av de anmälningar om misshandelsbrott mot polisen som registreras bygger på uppfattningen att polisen använt obefogat våld och mot detta står den ingripande polismannens uppfattning om att våldet varit nödvändigt och därför försvarligt. Många gånger uppfattas det som polismannen har ett praktiskt och faktiskt tolkningsföreträde i våldsamma situationer eftersom

det i våldsamma situationer endast är det uppenbart oförsvarliga våldet som kan bestraffas¹⁵⁶.

Som redovisats under faktagpresentationen leder den svåra gränsdragningsproblematiken kring polisens våldsanvändning genom PL 10 § och BrB 24 kap 1-2 §§ till komplicerade resonemang om huruvida våldsanvändningen varit inom eller utanför polismannens befogenhetsområde. De krav som skapades genom tillkomsten av RF krav på lagstöd för all inskränkning av grundläggande fri- och rättigheter i RF 2 kap ledde till Polisberedningens utredning som sedermera ledde till en ny polislag i början av 1980-talet.

Som beskrivs i 1981 års polisberedning skulle det enklaste vara att reglera polisens våldsanvändning genom att detaljreglera de tillfällen då polisen får använda våld som en sista utväg. Fördelen är att det aldrig skulle bli några tvetydigheter om när fysiskt tvång får användas eftersom det skulle vara i de uppräknade situationerna och inte annars. Problemet är dock, som även uttryckts av 1981 års polisberedning, att en ”fullständig” reglering aldrig blir riktigt fullständig, vilket skulle leda till att polisen står utan lagstöd inför en uppgift som av samhället och polisen själv uppfattas som oavvisliga tjänsteplikter¹⁵⁷. Tanken är att ha en reglering som kan förändras i takt med ett föränderligt samhälle utan att vara för oreglerad. Som utredningen framhåller skulle det ändå, oavsett hur reglerat, i praktiken bli den enskilde polismannens omdöme och erfarenhet som i stor utsträckning blir avgörande i varje enskild situation¹⁵⁸. I förlängningen innebär detta att det ändå fortsättningsvis blir domstolens uppgift att i efterhand försöka bedöma huruvida polisens våldshandling varit lagenlig eller inte. En lång uttömmande lista på möjliga situationer där polisman får använda våld mot civila skulle dessutom lätt kunna uppfattas som lagsanktionerade övergrepp på befolkningen, även om det egentligen skulle innebära precis motsatsen.

Som framgår av lagstiftningen kring användandet av vapen – skjutvapen och batong – bygger användandet delvis på polismannens personliga förutsättningar och följer därför de våldsbefogenheter som framgår av PL och ansvarsfrihetsgrunderna nödvärn och excess. Inte heller användandet av vapen vid ingripanden lämpar sig för kontroll genom ytterligare detaljerad lagstiftning eftersom det starkt skulle begränsa polisens möjlighet att agera vid plötsliga oväntade händelser som inte kunnat förutses av lagstiftaren.

Eftersom det inte verkar vara möjligt att förändra eller ytterligare specificera grunderna för polisens våldsbefogenheter måste det som motvikt finnas ett effektivt, tydligt och rättssäkert system för ansvarsutkrävande. Detta system måste vara utformat på ett sätt som gör det möjligt för medborgarna att förstå hur polismannens insatser bedöms och hur ansvarsutkrävandet fungerar i de fall polismannen anses ha överskridit sin våldsbefogenhet.

¹⁵⁶ Se till exempel Diesen. 2005 s. 252.

¹⁵⁷ SOU 1982:63 s. 89.

¹⁵⁸ Ibid.

Statistiskt är det relativt få anmälningar mot poliser om våldsbrott som leder till att förundersökning påbörjas och leder till att åtal väcks. Detta blir särskilt tydligt när antalet inledda förundersökningar mot poliser om våldsbrott jämförs med antalet inledda förundersökningar mot privatpersoner. Det bör dock, som chefsåklagare Björn Ericson vid Åklagarmyndighetens Riksenhet för polismål i Malmö påpekar, understrykas att *alla* anmälningar, seriösa och oseriösa, som inkommer till polisen omedelbart går till respektive internutredningsenhet utan att först ha passerat den vanliga gallring som normalt sker när anmälan riktas mot privatpersoner. Eftersom det endast är åklagare vid riksenheter för polismål som får besluta om att förundersökning inte skall inledas blir statistiken skev och lätt att missuppfatta, vilket exemplifieras av Diesens uttalande i "Likhet inför lagen". Diesen har däremot rätt i att det finns en del kvar att önska gällande domstolsprövningarna av åtalade poliser, vilket diskuteras vidare nedan.

I nästa skede, när tingsrätten skall ta beslut om huruvida polismannen har gjort sig skyldig till det brott han eller hon åtalats för, måste tingsrätten å ena sidan göra en avvägning mellan samhällsintresset av att polisen kan ge sig in i våldsamma situationer och använda det våld som behövs för att lösa dem, och å andra sidan den enskilde medborgarens skyddsintresse. Eftersom brottet tjänstefel alltid är subsidiärt till alla andra brott är det primärt polismannen i egenskap av privatperson som ställs till svars för sina beslut i den situation som prövas av tingsrätten. I de fall polismannen inte anses ha haft uppsåt att skada sin motpart eller anses ha varit tillräckligt oaktsam har rätten möjligheten att fälla polismannen för tjänstefel om polismannen anses ha handlat felaktigt i sin myndighetsutövning. Det är värt att notera att straffskalorna för tjänstefel, böter till fängelse i två år för normalgraden och två till sex års fängelse för grovt tjänstefel, ofta ligger över straffskalorna för de brott en polisman i tjänst primärt åtalats för. Exempelvis kan en polisman kanske inte anses ha haft uppsåt att skada någon vid en insats men samtidigt anses ha grovt utnyttjat sin status som myndighetsperson och därför dömas för grovt tjänstefel. Straffskalan för grovt tjänstefel, sex månader till sex års fängelse, överstiger den för misshandel dvs. fängelse i högst två år.

Som framgår av presentationen om hur utredningsförfarandet går till vid anmälan eller misstanke om polismanns våldsbrott pågår två delvis separata processer parallellt med varandra, en straffrättslig och en arbetsrättslig. Dessa två processer möts först i det skede då händelsen gått till åtal och berörd tingsrätt vänder sig till PAN för att få ett förhandsbesked om huruvida polismannen kommer att förlora sin anställning vid en fällande dom. Som framgått kan inte PAN ge några säkra besked utan tillgång till det domslut tingsrätten så småningom skall leverera, vilket innebär att det redan i detta skede är tydligt att dessa två separata prövningar inte är utformade för att kunna ge ett enhetligt beslut i hur en handling skall bedömas.

I de fall polismannen fälls för det våldsbrott han åtalats för finns det ingen garanti för att polismannen förlorar sin anställning i enlighet med det

förhandsbesked tingsrätter och hovrätter har baserat sin påföljdsbedömning på, d.v.s. det förhandsbesked som lämnats av PAN. Det finns dock som beskrivits en säkerhetsventil i BrB 38 kap 2a § som gör att åklagaren kan begära ny påföljdsbedömning i de fall det skulle uppfattas som stötande för det allmänna rättsmedvetandet om påföljden skulle kvarstå. Detta är dock en undantagsregel som används i långt ifrån alla de fall där PAN ändrat inställning i frågan om uppsägning och avskedande. I de fall tingsrätten gör en felaktig prognos om huruvida polismannen kommer att skiljas från sin anställning eller inte och polismannen behåller sin anställning trots att han eller hon fått straffrabatter genom BrB 29-30 kap skapas lätt uppfattningen om att poliser särbehandlas positivt i rättssystemet, vilket kan skada förtroendet för både poliskåren och rättssystemet i stort.

Ett liknande scenario skapas när PAN lämnar förhandsbesked om att polismannen kommer att förlora sin anställning i händelse av att han eller hon fälls för misshandel av normalgraden och döms till fängelse för brottet. I de fall allmän domstol fäller polismannen för misshandel av normalgraden undviker domstolen att utdöma fängelsestraff för gärningen med hänvisning till att polismannen kommer att förlora sin anställning. PAN kan då i sin tur hänvisa tillbaka till domstolens dom och motivera en vidare anställning eftersom polismannen inte dömts till fängelse för misshandeln. Eftersom det normalt sett finns en fängelsepresumtion för misshandel av normalgraden bidrar även detta scenario till uppfattningen om att poliser behandlas annorlunda av rättssystemet än andra. Det blir en form av cirkelresonemang, och även om PAN beslutar i enlighet med sitt förhandsbesked kan beslutet överklagas till AD eftersom huruvida polismannen förlorar sin anställning eller inte är en arbetsrättslig fråga som allmän domstol inte tar ställning till.

Situationen kompliceras ytterligare av att AD gör en helt egen bedömning av den åtalade händelsen, och i många fall skriver i sina domar att allmän domstol har gjort en felaktig straffrättslig bedömning av händelsen eller en felaktig bevisvärdering¹⁵⁹. Eftersom AD endast skall göra en strikt arbetsrättslig bedömning av huruvida polismannen är lämplig för fortsatt anställning som polis eller inte, är det förvånande hur påfallande ofta AD gör ytterligare en straffrättslig bedömning av skuldfrågan utan att göra en ny straffrättslig utredning. AD baserar, med vissa undantag t.ex. AD 2006 nr. 85, sin bedömning på allmän domstols dom och förundersökning vilket leder till att AD kan komma fram till en helt annan slutsats i den straffrättsliga skuldfrågan än allmän domstol. Allmän domstols dom är inte bindande i en senare civilrättslig tvist, även om domen förväntas ha betydande bevisverkan i densamma. Däremot kan lämpligheten i att AD i sin dom beskriver allmän domstols dom som direkt felaktig och att straffrättsliga ansvarsfrihetsgrunder som nödvärn tolkats på ett felaktigt sätt av tings- och hovrätt starkt ifrågasättas. Med hänvisning till de felaktigheter de allmänna domstolarna anses ha gjort menar AD i flera fall att allmän domstols dom inte kan ligga till grund för en uppsägning eller ett avskedande av polismannen ifråga, vilket innebär att AD i ett senare skede

¹⁵⁹ Se exempelvis domarna AD 1991 nr 76 och AD 1992 nr 92 i stycke 6.3.1 ovan.

”friar” polismannen för samma händelse allmän domstol dömt honom eller henne för under brottmålsrättegången.

Varje svensk domstol har en självständig rätt att bedöma frågan om rättsreglernas innehåll och därför får inte *domskälen* självständig (eller prejudicerande) betydelse, vilket framgår av den fria bevisprövningen enligt principer i Rättegångsbalken. Varje domstol skall efter samvetsgrann prövning av allt som framkommit i målet avgöra vad som är bevisat. Detta innebär att ett tidigare avgörande kan ha stor betydelse vid en senare prövning, men däremot betyder det inte att avgörandet har bindande verkan för domstolen i den nya rättegången. Som Annika Norée har påpekat i sin doktorsavhandling ”Laga befogenhet - Polisens rätt att använda våld” kan AD genom att pröva ansvarsfrågan på nytt i praktiken ”upphäva” den allmänna domstolens dom utan att AD har genomfört en ny brottmålsprocess¹⁶⁰. Detta är olämpligt eftersom arbetsdomstolen prövar sina fall med utgångspunkt i reglerna för domstolsförhandling i arbetstvister som inte har samma rättssäkerhetsgarantier som de processuella reglerna i en brottmålsrättegång. Det blir därför en underlig situation i detta sammanhang eftersom AD endast skall ta ställning i den arbetsrättsliga delen, vilket blir problematiskt eftersom polismannens arbetsuppgifter och arbetssituation är så nära sammanknutna med själva våldshandlingen.

Eftersom domskäl inte vinner laga kraft och inte kan överklagas i Sverige, kan de fakta som framkommit vid en domstolsförhandling tolkas annorlunda vid en senare förhandling i t.ex. AD. Detta innebär att de rättsfaktum och vittnesförhör etc. som legat till grund för ett domslut i allmän domstol kan tolkas på andra sätt i en senare civilrättslig prövning. Det kan med fog antas att det är minst lika svårt för AD att flera år i efterhand avgöra om det våld som förekommit har varit på rätt eller fel sida om det uppenbart oförsvarliga i en nödvärnssituation, som för allmän domstol när fallet togs upp första gången. Det finns dock inte någon möjlighet för polisen eller dennes motpart att ifrågasätta *arbetsdomstolens* ”straffrättsliga” resonemang i domskälen, som i och för sig kan utmynna i ett korrekt beslut om polismannens fortsatta lämplighet som polis. Konsekvensen blir att AD kan fatta ett korrekt beslut i fråga om den fortsatta anställningen, men att domskälen inför beslutet indikerar eller skriver rakt ut att polisen har felaktigt blivit fälld eller friad i allmän domstol.

När en dom vinner laga kraft innebär det i princip att det inte längre är möjligt att *ändra* domen. Som visats ovan finns det dock ingenting som hindrar att en polisman får en dom *till*. Som beskrivits i t.ex. utredningen efter det uppmärksammade dödsfallet då en man - Osmo Vallo - avled efter ett polisingripande i Karlstad, är principen om domars orubblighet av grundläggande betydelse för rättsordningens stabilitet. En lagakraftvunnen dom skall inte kunna omprövas i annat fall än att resning beviljats. Det är en förutsättning för att myndigheter och enskilda skall kunna lägga ett domstolsavgörande till grund för sitt fortsatta handlande. Osmo Vallo-

¹⁶⁰ Norée, Annika. 2000 s. 335.

utredningen beskriver att reglerna om brottmålsdomars rättskraft motiverats av hänsynen till medborgarnas personliga trygghet. Den som har fått en fråga om ansvar för en viss gärning prövad genom en lagakraftvunnen dom skall inte behöva leva under hotet av att saken när som helst kan tas upp till förnyad prövning¹⁶¹. Därför är det viktigt att händelsen som åklagaren har åtalat för och domstolen dömt inte får bedömas igen, inte heller under någon annan juridisk rubricering som t.ex. ”arbetstvist”. Den enda möjligheten att få en dom omprövad är och ska vara genom reglerna för resning i brottmål.

Processrättsprofessor Christian Diesen skriver i ”Likhet inför lagen” att det är svårt att visa på det uppenbart oförsvarliga om ett övergrepp har skett eftersom det för domstolen dels är svårt att i efterhand med säkerhet klarlägga de faktiska omständigheterna och dels finns problematiken kring nödvärnsrättens motbevisande, dvs. åklagaren måste motbevisa en polismans uppgifter om att han eller hon befann sig i, eller trodde befinna sig i, en nödvärnssituation.

Bedömningen blir inte enklare av att både laga befogenhet och nödvärn skall bedömas utifrån den enskilde polismannens personliga förutsättningar vid ingripandet där träning, yrkeserfarenhet och utrustning spelar en stor roll i bedömningen om huruvida våldet varit behövligt och proportionerligt och vid en nödvärnssituation annat än uppenbart oförsvarligt. Enligt 1981 års Polisberedning skall samhället dessutom i princip kunna ställa högre krav på en polisman än på en enskild medborgare gällande vad som skall anses vara uppenbart oförsvarligt i en nödvärnssituation, vilket innebär att den praktiska skillnaden mellan vad som är försvarligt i PL mening och uppenbart oförsvarligt enligt BrB inte torde vara särskilt stor. Den sortens prövning som krävs bör och kan endast avgöras i allmän domstol.

Internutredningsutredningen, SOU 2007:5, indikerar att det finns anledning att se över vilka instrument som används för att granska polisens verksamhet. Processen måste inte bara vara juridiskt korrekt utan även vara utformad på ett sätt som inger allmänhetens förtroende för rättsapparaten och behandlingen av poliser som ställs till svars för sina handlingar. Det är viktigt att alla misshandelsfall där poliser varit inblandade klaras upp, både för de inblandade parterna och för samhället i stort. Ju fler ouppklarade anmälningar om misshandelsfall som rapporteras desto mer skapas misstro mot det system som skall klara upp, och fria eller fälla de inblandade för händelsen.

Sammanfattningsvis innebär det nuvarande systemet för ansvarsutkrävande av poliser en rad olika problem. För den enskilde polismannen är det ett problem att kunna fällas för ett brott i en rättsinstans och en ansvarsnämnd, och flera år senare frias för samma händelse i en annan rättsinstans vilket skapar en rättsosäkerhet och en känsla av att ha blivit oskyldigt dömd. Förtroendet för rättssystemet riskerar också att skadas av att allmän domstol undviker att utdöma fängelsestraff med hänvisning till att polismannen

¹⁶¹ SOU 2002:37 s. 40.

ifråga kommer att förlora sin anställning, och polismannen senare får behålla sin anställning genom nämnds- eller arbetsdomstolsbeslut eftersom han eller hon inte dömts till fängelse för brottet. Det senare bidrar till att allmänheten får en uppfattning om att poliser särbehandlas positivt i rättsliga sammanhang.

Som Statens ansvarsnämnd mycket träffande beskrev det i anslutning till sitt uttalande om en "besvärande dualism" mellan bedömning i brottmål och arbetstvist, drabbas den offentliganställda tjänstemannen hårdare av *avsättning* som påföljd än av den rent straffrättsliga påföljden, som t.ex. villkorlig dom eller böter. Enligt Statens ansvarsnämnd är det därför inte acceptabelt ur ett rättssäkerhetsperspektiv att inte också beslut om skiljande från anställning också prövas av allmän domstol i samband med brottmålet.

Det finns olika möjliga lösningsalternativ för att försöka rätta till problemet. Vart och ett med sina egna för och nackdelar.

1. En möjlighet skulle vara fler sanktionsalternativ för poliser som använt sig av sin våldsbefogenhet på ett felaktigt sätt eller använt ett för stort mått av våld. Fördelen skulle vara att det inte blir lika dramatiskt att anmäla vad som hänt och fler misstankar om misshandelsbrott skulle klaras upp. Eftersom alla poliser och deras kollegor med nuvarande system vet vad som står på spel kan det annars hända att man inte anmäler vad som hänt eftersom kollegan då sannolikt förlorar jobbet. Nackdelen med ytterligare sanktionsalternativ är att de flesta poliser sannolikt skulle uppfatta det som en hetsjakt på poliser och ytterligare ett sätt att begränsa möjligheten för polisen som myndighet att fylla sin funktion.

Idag finns inte omplacering som ett alternativ till uppsägning eller avskedande. Omplacering till annat tjänstgöringsområde skulle liksom varning och löneavdrag kunna vara en disciplinär påföljd som är mindre allvarlig än en uppsägning, men ett sätt att placera om polismannen till en tjänst där våldsamma situationer är mer sällsynta. Fler sanktionsalternativ skulle sannolikt också göra att det blir färre mål hos AD som baserar sig på en straffrättslig händelse eftersom det finns fler "medelalternativ" att tillgå när varning och löneavdrag inte kan anses vara en tillräcklig konsekvens av t.ex. ett ingripande med övervåld. Systemet med fler sanktionsalternativ skulle få en positiv effekt menar universitetslektor Annika Norée eftersom hon menar att varningar och löneavdrag kan uppfattas som tandlöst i sammanhanget.

2. En annan möjlighet skulle vara att återinföra "avsättning" som en konsekvens av ett felaktigt användande av polismans våldsbefogenhet. Genom att allmän domstol tar ställning till polismannens fortsatta lämplighet som polisman och att avskedande av polisman blir en påföljd bland andra efter t.ex. en misshandelsdom har domstolen möjlighet att sammanväga avsättningen som en förmildrande omständighet vid val av påföljd och straffmätning, utan risk att beslutet förändras vid en sendare prövning. Detta skulle innebära att det osäkerhetsmoment som finns i PAN:s

förhandsbesked skulle elimineras. Fördelen med detta system är att allmänheten inte kommer att uppfatta det som poliser på grund av sitt yrke gynnas i att våldshandlingar bedöms olika av olika rättsskipande myndigheter.

Med tanke på AD:s sammansättning och de frågor domstolen vanligtvis tar ställning till kan det ifrågasättas om det är lämpligt att AD tar ställning till den straffrättsliga delen som grund för sitt beslut. AD:s sammansättning med intresseledamöter i majoritet är lämplig när t.ex. kollektivavtal skall tolkas men eftersom det är själva våldshandlingen som ligger till grund för beslut om en polisman skall behålla sitt arbete eller inte är det naturligt att allmän domstol fattar även detta beslut i samband med beslut i skuldfrågan. Anledningen är att detta beslut är så nära sammanknutet med beslutet i den straffrättsliga frågan och allmän domstol är väl utrustad att bedöma om våldshandlingen skall anses vara så allvarlig att polismannen fortsättningsvis är olämplig för tjänsten.

Nackdelen är dock att poliser skulle särbehandlas i de arbetstvister som grundar sig på ett straffrättsligt våldshandlande. Poliser skulle inte ha möjlighet att få en avsättning prövad av arbetsdomstolen när polismannen har förlorat sitt jobb som en konsekvens av att han dömts för ett misshandelsbrott i tjänsten. Fördelarna med att allmän domstol tar beslut i frågan överväger dock, särskilt med tanke på den mycket restriktiva syn på lagsanktionerat våld som gör sig gällande i svensk lagstiftning genom fri- och rättigheterna i RF 2 kap.

En lösning för att kompensera för den uteblivna möjligheten att överklaga en uppsägning eller ett avskedande till AD skulle kunna ligga i att PAN gör en egen utredning och lämnar ett förslag till allmän domstol i frågan om avsättning. På detta sätt skulle även fortsättningsvis ansvarsnämndens beslut delvis ligga till grund för beslut i om polismannen är lämplig för fortsatt tjänst. Skillnaden i möjligheten att överklaga beslutet blir dessutom att avsättningsbeslutet skulle gå att överklaga i samband med ett överklagande i skuldfrågan, vilket borde uppfattas som positivt hos polisen eftersom det skulle innebära ökade möjligheter att få ett avsättningsbeslut omprövat i högre rätt.

7.1 Slutsats

Som behandlats ovan innebär ingripande med våld en mycket komplicerad gränsdragningsproblematik som dels ska ställas mot samhällets krav på skydd och säkerhet, upprätthållande av lag och ordning och behovet av att minimera våldsanvändningen i samhället. Efter polislagens tillkomst år 1982 har flera utredningar uttömmande försökt specificera de situationer då polisman får ingripa med våld för att lösa en situation. Det har dock visat sig alltför komplicerat och riskabelt att begränsa polisens möjligheter att improvisera och följa samhällets utveckling och utredningarna har därför inte lett till någon förändring.

I avsaknad av en lagreglering som anger exakt hur och när en polisman med våld får begränsa medborgarnas fri- och rättigheter krävs istället ett effektivt och rättvist system för ansvarsutkrävande som uppfattas som rättssäkert både för polismannen och för hans motpart. Systemet som det ser ut idag år 2007 innebär att en rättsinstans kan hävda att en tidigare dömt fel och basera sitt beslut på denna uppfattning, vilket inträffar när AD i sin dom påpekar att allmän domstol felaktigt dömt en polis för våldsbrott och sedan upphäver ett beslut om avskedande av polismannen.

Eftersom det är allmän domstol som tar ställning i ansvarsfrågan vid en straffrättslig prövning om polismands våldöverträdelse är det också naturligt att domstolen även har ensamrätt när det gäller att ta ställning till ett eventuellt avskedande eftersom detta baseras helt på samma grunder som den straffrättsliga prövningen. Som systemet är utformat idag riskerar en polisman att frias och fällas för samma gärning, vilket får som konsekvens att både polismannen och dennes motpart kan uppleva att systemet är inkonsekvent och att de har blivit oskyldigt dömda.

Jag ansluter mig därför till den skaran som förordar ett återinförande av avsättning som ett beslut för allmän domstol. Detta grundar jag på att beslutet är en direkt konsekvens av en tillåten eller otillåten våldshandling som bör prövas av den domstol som har kompetens och utredningsmöjligheter i frågan, d.v.s. allmän domstol eftersom frågan är av väsentlig betydelse för den enskilde polismannens och hans motparts rättstrygghet.

Statistik

Antal anmälningar om misshandel eller andra våldsbrott av polisman åren 2002-2005

	År 2002	År 2003	År 2004	År 2005	
Göteborg	72	87	79	72	Misshandel
Malmö	103	74	73	80	Våldsbrott
Linköping	27	28	43	48	Misshandel
Växjö	29	48	33	Ingen uppg.	Misshandel
Västerås	78	95	83	Ingen uppg.	Våldsbrott

Internutredningsenheterna i Stockholm och Umeå för inte statistik över anmälningarnas fördelning på olika brottstyper

Källa: Sammanställning av uppgifter hämtade ur SOU 2007:5 s. 108 ff.

Käll- och litteraturförteckning

OFFENTLIGT TRYCK

Propositioner

Prop. 1973:90	Medborgarnas grundlagsskydd för vissa rättigheter
Prop. 1983/84:111	Förslag till polislag m.m.
Prop 1987/88:120	Ändring i brottsbalken m.m.
Prop. 1996/97:175	Ändringar i polislagen m.m.

Rikspolisstyrelsens författningssamling

Rikspolisstyrelsens föreskrifter FAP 200-7

Rikspolisstyrelsens föreskrifter FAP 403-2

Statens offentliga utredningar

SOU 1982:63	Polislag, betänkande av 1981 års polisberedning
SOU 1988:7	Frihet från ansvar. Om legalitetsprincipen och om allmänna grunder för ansvarsfrihet, slutbetänkande av Fängelsestraffkommittén
SOU 1993:60	Polisens rättsliga befogenheter, delbetänkande av polisrättsutredningen
SOU 1996:173	När makten gör fel. Den offentliga tjänstemannens ställning och ansvar
SOU 2002:37	Osmo Vallo. Utredning om en utredning
SOU 2007:5	Summa summarum. En fristående myndighet för utredning av anmälningar om brott av poliser och åklagare?

Övrigt offentligt tryck

Rikspolisstyrelsen. *Polislag med kommentarer.*

Personalansvarsnämnden vid Rikspolisstyrelsen. ”Verksamhetsrapport med referat av ärenden”. 2006

JuU 1988/89:24 Angående tjänstefel

Motion 1990/91:A601 – av Allan Ekström (m).

OTRYCKTA KÄLLOR

Intervju med Björn Ericson vid besök på Åklagarmyndighetens Riksenhet för polismål i Malmö 2007-03-06.

Telefonintervju med Björn Kellerth, ordförande polisfacket Stockholm område Birka 2007-04-25.

LITTERATUR

Berggren, Nils-Olof. Munck, Johan. ”Polislagen En kommentar”. 3e Uppl. Norstedts Stockholm: 1998

Diesen, Christian. ”Om positiv och negativ särbehandling i straffprocessen”. i samlingen ”Likhet inför lagen”. Scandbook. Falun: 2005

Ekelöf, Per Olof. Boman, Robert. *Rättegång fjärde häftet*. 6 uppl. 2002: Norstedts Juridik

Holmqvist, Lena. Leijonhufvud, Madeleine. Träskman, Per Ole. Wennberg, Suzanne. *Brottsbalken En kommentar*. Del II. Studentutgåva 3. Norstedts Juridik AB. Stockholm: 2002

Jareborg, Nils. *Allmän kriminalrätt*. Iustus förlag AB. Uppsala: 2001

Norée, Annika. ”Laga befogenhet Polisens rätt att använda våld”. Jure AB. Stockholm: 2000

Sjöholm, Erik. *När och hur får polisen ingripa?*. Norstedt. Stockholm: 1973

ÖVRIGA KÄLLOR

Artiklar

”Ung man ihjälskjuten av polis” Dagens Nyheter 2005-03-20

”Fördel att vara polis i rättssalen” Göteborgs-Posten 2006-11-30

Norée, Annika. ”*Framkallat nödvärn – ett knivigt fall*”. Juridisk Tidskrift nr. 2 2005/06

Norée, Annika. ”*Laga befogenhet – Var går gränsen?*”. SU-Nytt nr. 1 2001

Rättsfallsförteckning

Högsta Domstolens avgöranden

NJA 1987 s. 655

NJA 1989 s. 308

NJA 1990 s. 210

NJA 1998 s. 55

NJA 2005 s. 237

HD:s beslut 1994-05-09 nr SÖ 119/94

Hovrätt

Göta Hovrätt Dom i mål B 949-06

Svea Hovrätts avd 12 dom den 8 maj 1980 DB 77

Tingsrätt

Örebro Tingsrätt Dom i mål B 1384-05

Arbetsdomstolen

AD 1991 nr 76

AD 1992 nr 82

AD 2004 nr 2

AD 2006 nr 85